

Igor Dolea

Victor Zaharia

Vasile Rotaru

RAPORT DE MONITORIZARE RESPECTAREA DREPTURILOR COPIILOR IMPLICAȚI ÎN PROCESUL DE JUDECARE A CAUZELOR PENALE ÎN MUN. BĂLȚI

Chișinău, 2012

Autori:

Igor Dolea, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Victor Zaharia, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Vasile Rotaru, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Coordonatori:

Vlad Schibin, coordonator de proiect, IRP

Daniela Groza, asistent de proiect, IRP

Editura: Cartea Juridică

Redactor: Raisa Belicov

Copertă și machetare: Adriana Mîrza

Prezenta lucrare este publicată în cadrul proiectului „*Promovarea noilor elemente de justiție pentru copii în sistemul de justiție al Republicii Moldova*”, implementat de către Institutul de Reforme Penale cu sprijinul financiar al UNICEF Moldova și al Ambasadei Suediei la Chișinău.

Opiniile expuse în publicație nu reflectă neapărat punctul de vedere al finanțatorilor. Răspunderea pentru conținutul lucrării revine în întregime autorilor acesteia.

© Toate drepturile asupra publicației sînt rezervate Institutului de Reforme Penale (IRP).

Atît publicația, cît și fragmente din ea nu pot fi reproduse fără permisiunea IRP.

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
I.PROFILUL COPILULUI IMPLICAT ÎN SISTEMUL DE JUSTIȚIE PENALĂ, ÎN FAZA DE JUDECARE A CAUZEI	7
II. RESPECTAREA DREPTURILOR COPILOR	11
II.1. Dreptul la un tratament ce respectă demnitatea copiilor	11
II.2. Dreptul de a fi ascultat	13
II.3. Dreptul de a fi informat	14
II.4. Dreptul la viața privată	15
II.5. Dreptul la o judecată în termene cât mai restrânse	18
II.6. Dreptul la exercitarea căilor ordinare de atac (apel/recurs)	24
II.7. Dreptul la asistență	25
• Participarea reprezentantului legal	25
• Participarea avocatului	30
III.RESPECTAREA UNOR CERINȚE PROCESUALE SPECIFICE	33
III.1. Aplicarea de judiciarizării	33
III.2. Aplicarea măsurilor preventive	37
III.3. Obiectul probatoriului	39
III.4. Audierea copiilor	42
• Cerințe generale privind audierea minorilor	42
• Participarea pedagogului/psihologului	44
• Participarea interpretului la audiere	51
IV.STUDII DE CAZ	53
VI.CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	57

INTRODUCERE

Prezentul raport de monitorizare este elaborat în cadrul proiectului „Promovarea noilor elemente ale justiției pentru copii în sistemul de justiție al Republicii Moldova”, implementat de către Institutul de Reforme Penale cu susținerea financiară a UNICEF-Moldova și a Ambasadei Suediei la Chișinău.

Raportul își propune drept scop monitorizarea și evaluarea respectării și exercitării drepturilor procesuale ale copiilor implicați în sistemul de justiție penală, în special la etapa judecării cauzei. Studiul analizează evoluția situației în domeniu, identifică problemele existente și căile de soluționare a acestora, oferind recomandări pentru eficientizarea procesului dat. Necesitatea de a monitoriza și a evalua rezultatele și impactul sistemului de justiție asupra copilului apare nu doar ca o rigoare teoretică, ci și ca o necesitate practică în vederea consolidării capacităților subiecților antrenați nemijlocit în realizarea justiției cu implicarea minorilor, dezvoltării mecanismelor naționale și locale de realizare a justiției pentru copii, precum și contribuirii la protejarea drepturilor și intereselor superioare ale copilului. Au fost luate în considerare și obiectivele din cadrul Planului Național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2011-2014, cum ar fi: eficientizarea sistemului de justiție pentru minori, asigurarea întreținerii corespunzătoare a minorilor, dezvoltarea sistemului de servicii sociale adresate copilului, dar și consolidarea și dezvoltarea capacităților instituționale în vederea protecției drepturilor copilului.

Studiul este realizat în conformitate cu exigențele internaționale și prevederile legislației naționale în domeniul de referință. Lucrarea reflectă date colectate în procesul de monitorizare a ședințelor de judecată cu implicarea copiilor în Judecătoria Bălți, monitorizare desfășurată în perioada 05.10.2010-15.08.2011 în baza Hotărârii Consiliului Superior al Magistraturii nr. 450/28 din 05.10.2010. Constatările au fost făcute în baza analizei informației colectate prin intermediul chestionarului (fișei de monitorizare) aplicat de către 2 monitori, pentru fiecare minor în parte, în funcție de statutul procesual al acestuia: inculpat, victimă/parte vătămată, martor. Informația conținută în instrumentele de monitorizare a purtat permanent caracter confidențial, pornind de la interesul superior al copilului. Ca rezultat, procesul de monitorizare a cuprins urmărirea derulării a 260 de ședințe de judecată, desfășurate în cadrul a 93 de cauze penale cu implicarea a 136 de copii.

Locul desfășurării procesului de monitorizare – Judecătoria mun. Bălți – a fost ales din considerentul ratei înalte a delincvenței în rîndul copiilor, precum și al numărului mare de copii victime ale infracțiunilor în aria municipiului Bălți, unde, conform datelor MAI, pe parcursul anilor 2009-2010, au fost comise 1/5 dintre infracțiunile săvîrșite de minori, calculate la scară națională. Respectiv, ponderea cauzelor penale cu implicarea copiilor numite spre examinare în Judecătoria Bălți este cu mult mai mare față de alte regiuni ale țării, fapt care permite o evaluare mai profundă a procesului de judecare.

Atît activitatea de monitorizare, cît și raportul pe marginea acesteia, fac parte dintr-un complex de activități desfășurate de către Institutul de Reforme Penale în domeniul justiției pentru copii. Astfel, în ultima perioadă au avut loc acțiuni de promovare a alternativelor la detenție, de consolidare a sistemului de acordare a asistenței juridice pentru copii în sistemul de justiție penală, de promovare a dejudiciarizării și medierii în cauzele penale, de cercetare și susținere a specializării subiecților și instituțiilor de stat implicate în justiția pentru minori, de dezvoltare a mecanismelor legale și a programelor psihosociale de lucru cu copiii aflați în conflict cu legea.

IRP aduce mulțumiri tuturor partenerilor implicați în realizarea prezentului raport, care au manifestat disponibilitate de cooperare și participare.

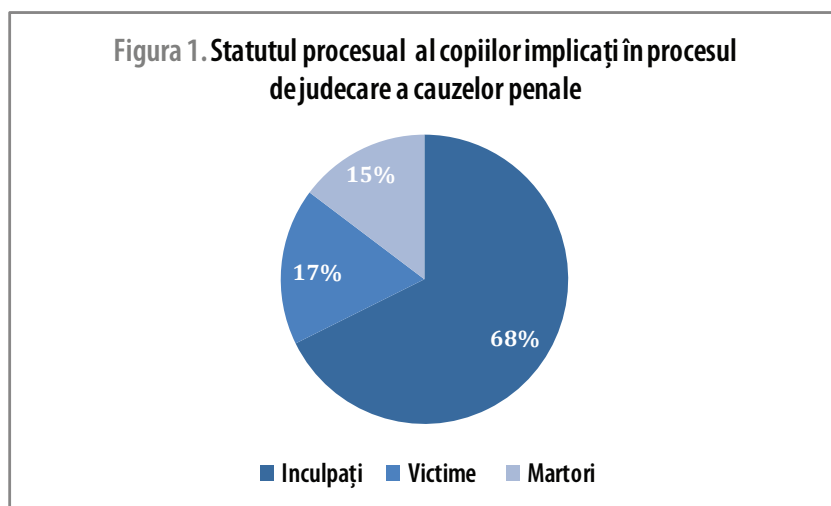
Ne exprimăm încrederea că rezultatele și informațiile conținute în lucrare vor prezenta interes pentru teoreticienii și practicienii din domeniul justiției juvenile, precum și pentru autoritățile implicate în procesul de elaborare și implementare a cadrului normativ în sfera justiției pentru copii, reprezentanții ONG-urilor de profil și mass-media.

I. PROFILUL COPILULUI IMPLICAT ÎN SISTEMUL DE JUSTIȚIE PENALĂ, ÎN FAZA DE JUDECARE A CAUZEI

În ultimii ani, în Republica Moldova un număr de pînă la 6000 de copii, anual, trec prin mecanismul de justiție¹. Aceștia participă la diferite etape de înfăptuire a justiției de către organele de stat special abilitate în acest sens, avînd un statut procesual diferit, fapt care de multe ori lasă amprente asupra gîndirii și acțiunilor lor de mai departe. Un număr mai mic dintre aceștia ajunge să participe la etapa de judecare a cauzelor penale. Totuși, și în acest caz, este vorba de persoane care nu au atins vîrsta majoratului, de cele mai multe ori inapte să-și protejeze individual drepturile procesuale, a căror personalitate este în proces de formare. Anume această categorie de persoane a constituit subiectul procesului de monitorizare în cadrul Judecătoriei Bălți.

În cazul copiilor cu statut procesual de inculpat, vîrsta acestora variază între 14 și 18 ani, pe cînd în cazul celor cu statut procesual de victimă/parte vătămată sau martor, vîrsta este și mai mică, începînd de la 10 și pînă la 18 ani.

În urma procesului de monitorizare a celor 260 de ședințe de judecată, la examinarea a 93 de cauze penale, numărul celor 136 de copii implicați în proces, conform statutului procesual, a fost diferențiat după cum este prezentat în figura 1.

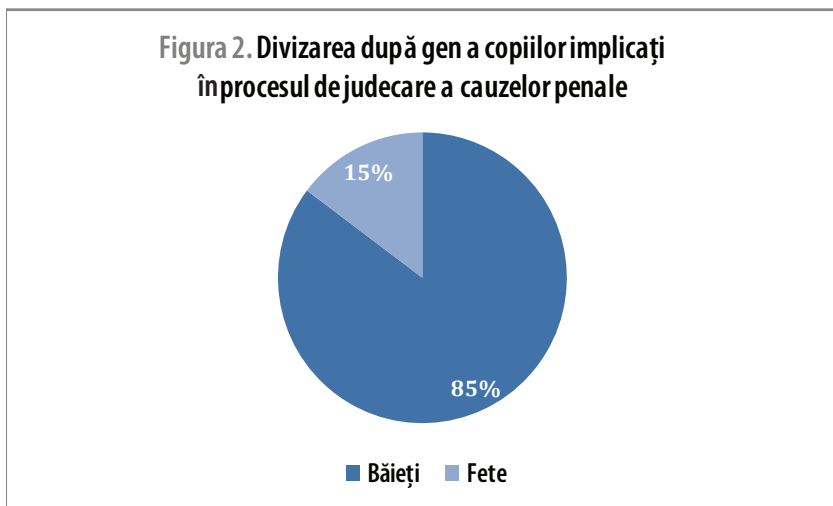

Aceasta denotă faptul că circa 2/3 dintre copiii care intră în sălile de judecată poartă asupra lor bănuiala că au comis anumite infracțiuni, ceilalți, însă, un număr mai redus, fie că au avut

¹ Evaluarea realizărilor în domeniul reformei sistemului de justiție juvenilă în Moldova, UNICEF-Moldova, 2010.
www.statistica.md

de suferit de pe urma comiterii unei infracțiuni, fie că pot cunoaște unele informații despre fapta ilicită sau făptuitorul acesteia. Pornind de la ideea că prezența unui copil în instanța de judecată deja este un fapt regretabil, indicele că 2 din 3 copii, care au pășit pragul judecătoreiei, au comis infracțiuni trezește îngrijorare.

Un alt criteriu determinant care caracterizează profilul copilului implicat în judecarea cauzei este genul acestuia. În figura 2 este prezentat un decalaj semnificativ.

În același sens, există o diferențiere esențială și la capitolul coraportului dintre numărul de inculpați, victime și martori, în funcție de genul copilului implicat în procesul penal (vezi figurile 3 și 4).

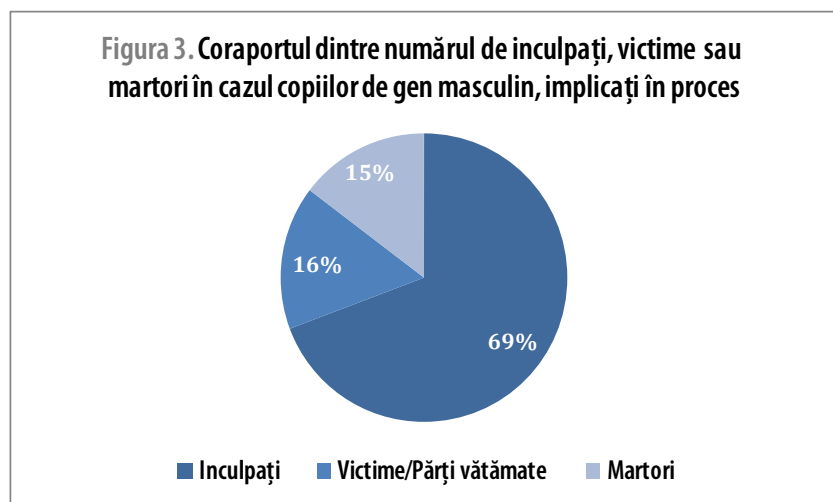
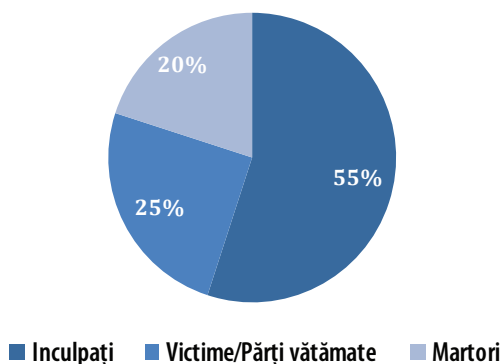

Figura 4. Coraportul dintre numărul de inculpați, victime sau martori în cazul copiilor de gen feminin, implicați în proces

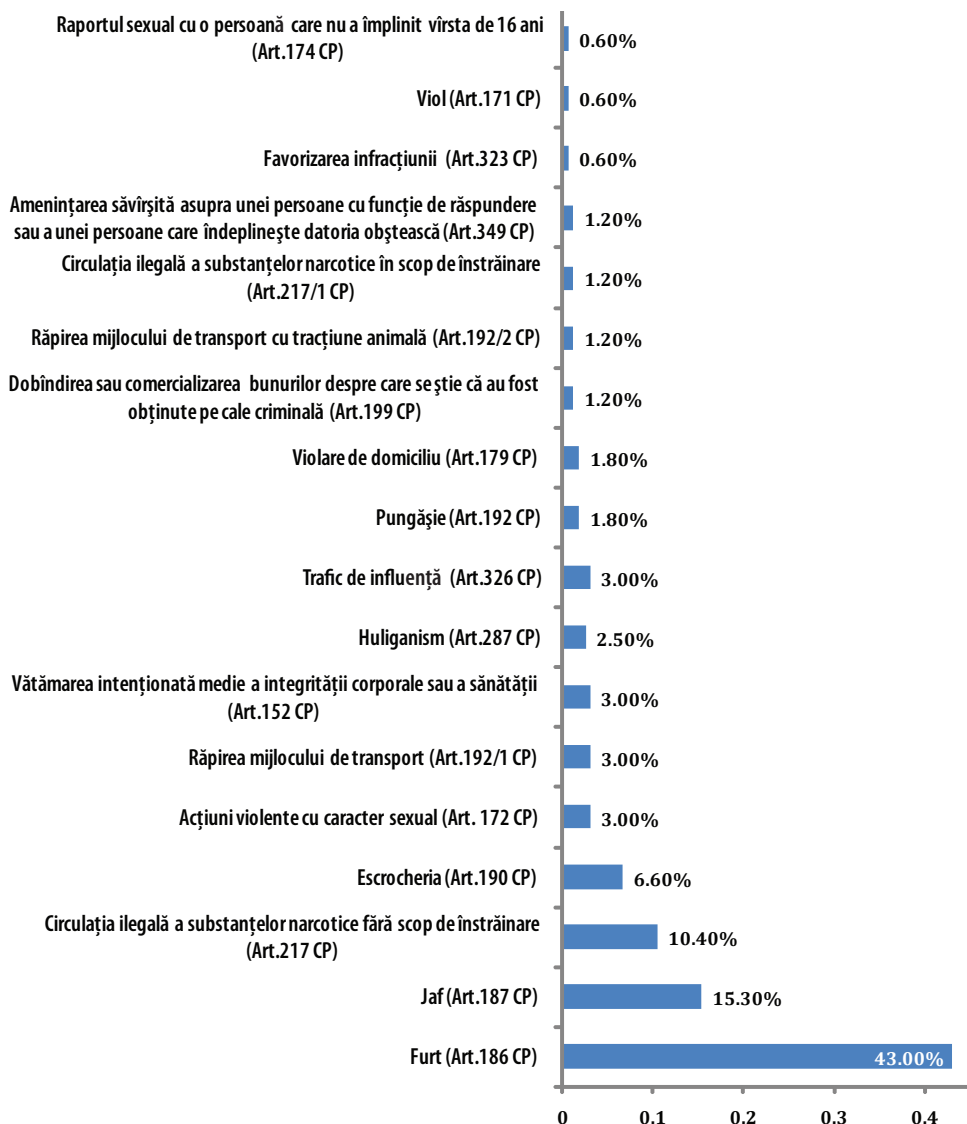

Un alt criteriu de caracterizare a profilului minorului participant la judecarea unei cauze penale este tipul de infracțiune pentru care este pornit nemijlocit dosarul penal. Acest element joacă un rol major la caracterizarea personalității minorului, coraportat la statutul său procesual. Graficul ce urmează conține informație mai detaliată (vezi figura 5).

Se evidențiază faptul că mai mult de jumătate dintre copii comit infracțiuni sau sînt victime ale infracțiunilor de sustragere a bunurilor aflate în posesie. De cele mai multe ori, bunurile de la copii sînt sustrate tot de către semenii lor (91% dintre cauze). Monitorii relevă faptul că practic în toate cazurile de comitere a infracțiunii de sustragere, motivul comiterii este insuficiența mijloacelor financiare pentru întreținere, în condițiile în care fiecare al doilea inculpat minor, învinuit de săvîrșirea unei astfel de crime, locuiește separat de familie (deseori pe străzi). În 2 cauze monitorizate, pe fapte de comitere a infracțiunilor de sustragere, pe banca acuzaților se regăseau 2 mame (minore), care au depășit astfel limita legii doar ca să obțină mijloace pentru îngrijirea propriilor copii.

Adeseori astfel de cauze, în final, sînt încetate prin împăcarea părților. Desigur, alteori, instanța de judecată soluționează în alt mod cauzele penale, reieșind din circumstanțele cauzei, prevederile legii și personalitatea inculpaților minori.

Figura 5. Tipurile de infracțiuni cu implicarea copiilor

II. RESPECTAREA DREPTURILOR COPIILOR

Comitetul pentru Drepturile Copilului (în continuare – Comitetul) în Comentariul General privind Drepturile Copiilor în Justiția Juvenilă din 2007 (în continuare – Comentariul) recunoaște că menținerea siguranței publice este un scop legitim al sistemului de justiție. Cu toate acestea, Comitetul susține opinia că acest scop este cel mai bine atins prin respectarea deplină a principiilor și drepturilor care sînt incluse în Convenția cu privire la Drepturile Copilului (în continuare – Convenția).

Numai prin respectarea drepturilor copiilor justiția poate fi considerată echitabilă și în conformitate cu principiile democratice, dar și cu cele morale. În general, în procesul de monitorizare s-a constatat că în două treimi din cazuri au fost respectate exigențele speciale pentru judecarea cauzelor cu implicarea minorilor. Totuși, există situații care necesită a fi îmbunătățite.

II.1. DREPTUL LA UN TRATAMENT CE RESPECTĂ DEMNITATEA COPIILOR

Tratamentul copiilor trebuie să vizeze respectarea demnității acestora și a anumitor drepturi care promovează demnitatea și sensul propriei valori (cum ar fi, de exemplu, dreptul de a participa activ în cadrul acțiunilor procesuale).

Respectarea demnității este un principiu fundamental, care este inclus în art.1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului. Convenția, la fel, face referire explicită la necesitatea respectării demnității, pe parcursul întregului proces. Din acest considerent, monitorizarea efectuată a inclus urmărirea respectării acestui drept important pentru dezvoltarea armonioasă a copilului.

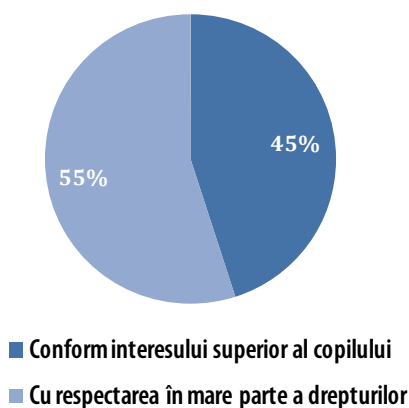
În cadrul proceselor cu participarea copiilor în conflict cu legea s-a monitorizat dacă sînt folosite cuvinte care pot duce la stigmatizarea copilului (cum ar fi, de exemplu, infractor, criminal, inculpat, bandit etc.). Utilizarea unor astfel de cuvinte nu a fost constatată în niciuna din cauzele urmărite. Aceasta demonstrează o creștere a profesionalismului actorilor din sectorul justiției, ținînd cont de faptul că un studiu efectuat de IRP cîțiva ani în urmă² a constatat în cazul mai multor minori situații în care aceștia erau tratați ca niște criminali, care nu au perspectiva de a se reintegra în societate. Asemenea atitudine de stigmatizare atît din partea organelor de drept, cît și din partea societății, de obicei, generează o tendință a copiilor spre săvîrșirea de noi infracțiuni și spre legături mai strînse cu persoane care au un trecut criminal, pentru că acestea sînt unicele care îi înțeleg și îi acceptă. Excluderea cuvintelor ce stigmatizează este un element esențial în prevenirea unor astfel de situații.

În cadrul monitorizării s-a acordat atenție și în ce privește respectarea unui tratament adecvat al copiilor victime sau martori. Pentru aceste categorii de copii există un pericol mai mare să fie neglijăți prin atitudinea față de ei, accentul punîndu-se pe copiii în conflict cu legea. După efectu-

² Respectarea drepturilor minorilor în locurile de detenție: Raport de monitorizare. Inst. de Reforme Penale, UNICEF Moldova. – Ch.: S.n., 2005.

area monitorizării, monitorii au fost rugați să aprecieze cât de bine au fost tratați copiii victime sau martori. Într-o singură cauză unui copil victimă i s-a încălcat dreptul să ia cunoștință de procesul-verbal al acțiunii procesuale la care a participat – depunerea depozițiilor (CPP art. 60, alin. (1), pct. 6). În alt caz, asupra martorului minor s-au efectuat presiuni din partea apărării, pentru a-l determina la oferirea unor mărturii în favoarea inculpatului; judecătorul, însă, a luat măsuri pentru a evita repetarea unui astfel de comportament, minorul fiind asistat în acest sens de către psihologul IRP. Totuși, în cea mai mare parte, monitorii au constatat un tratament corespunzător al acestor copii.

Figura 6. Apreciere generală referitor la modul în care este tratat copilul parte vătămată în ședința de judecată

Un tratament necorespunzător al copiilor deseori era generat de situațiile în care ședințe de judecată aveau loc în biroul judecătorului. Regulile de la Beijing recomandă ca spațiul pentru examinarea unui caz să fie special amenajat, reieșind din particularitățile de vîrstă ale copilului. Biroul judecătorului de multe ori nu oferă condițiile necesare pentru aceasta. Deseori, el are o capacitate limitată de primire a persoanelor, lipsindu-i mobilierul necesar, ceea ce nu asigură un confort elementar participanților.

Asemenea condiții precare conduc la riscul petrecerii defectuoase a ședințelor de judecată, cînd copilul se va afla într-o atmosferă neplăcută, jenantă, intimidantă, fapt care influențează acțiunile acestuia în ședință. Respectiv, apare riscul înrăutățirii situației procesuale a copilului. În studiile de caz nr. 2 și nr. 6 sînt indicate situații tipice, cînd mai multe persoane participante la proces se înghesuie în biroul mic al judecătorului. În ambele studii de caz, inculpații minori au fost nevoiți să stea în picioare pe parcursul întregii ședințe, ceea ce afectează nu doar tratamentul care ar proteja demnitatea copilului, ci și principiul contradictorialității părților. În general, în asemenea condiții judecătorilor le este greu să imprime proceselor desfășurate în birourile lor un caracter solemn și oficial.

Evident, condițiile existente în biroul judecătorului, cum ar fi spațiul limitat și incomod din

cauza lipsei mobilierului elementar (mese, scaune), împiedică percepția pozitivă a actului de justiție de către persoanele care se află pentru prima dată într-o ședință de judecată. În afară de aceasta, ședințele în birou sustrag atenția, astfel influențând mersul judecării (sunetul telefonului care poate deranja oricând, deschiderea frecventă a ușii de către diferite persoane etc.). Liniile directe cu privire la justiție în cauzele ce implică copii, victime sau martori, recomandă modificarea mediului din instanțe în așa fel, încât să se țină cont de necesitățile copilului.

Un tratament adecvat al copilului este afectat și de întârzierile începerii ședinței de judecată. Astfel, de exemplu, pe parcursul etapei a 2-a de activitate, au fost monitorizate 104 ședințe de judecată din cadrul a 41 de cauze. Majoritatea acestora (86%) nu au început la timpul fixat, iar 11 au început cu o întârziere substanțială (de la 20 la 40 de minute). Au fost constatate și cazuri rare, când întârzierile au ajuns până la o oră (a se vedea în acest sens studiul de caz nr. 3). Uneori, întârzierile au loc din cauza escortei care vine mai târziu, dar, de cele mai multe ori, sînt generate de participanții care întârzie sau pur și simplu de judecător, care nu începe ședința la timp.

Evident că întârzierile începerii ședințelor provoacă anxietate în rîndurile participanților și pot să aibă un efect negativ asupra copiilor care sînt nevoiți să stea pe coridoare în instanță pînă la începerea ședinței. Aceasta poate avea un efect negativ deosebit în cazul copiilor victime sau al copiilor martori, atunci cînd aceștia sînt nevoiți să aștepte împreună cu inculpații. În acest sens, este recomandabilă începerea ședințelor de judecată la timpul fixat, indiferent de prezența părților. Chiar dacă inițial va fi dificil, considerăm că aceasta va disciplina părțile, deoarece este mult mai incomod să intri în sala de ședințe cînd toți deja te așteaptă, decît atunci cînd știi că oricum toți vor sta pe hol pînă va veni ultimul participant.

II.2. DREPTUL DE A FI ASCULTAT

Articolul 12 (2) din Convenție cere ca minorului să i se ofere oportunitatea de a fi ascultat direct sau prin reprezentant în oricare proceduri judiciare care îl afectează. După cum menționează Comitetul, pentru un copil care este acuzat că a încălcat legea penală, dreptul de a fi ascultat este unul fundamental pentru ca procesul să fie echitabil. În mod evident, copilul în aceste cazuri are dreptul să fie ascultat direct și nu doar printr-un reprezentant. După cum subliniază Comitetul, copilul trebuie să aibă dreptul să-și exprime liber părerea, iar aceasta din urmă trebuie să fie apreciată în funcție de dezvoltarea și vîrsta copilului. Copilul de asemenea trebuie să aibă oportunitatea să-și exprime părerea în ceea ce privește măsurile impuse.

Indiferent de faptul dacă minorul implicat în sistemul de justiție este în conflict cu legea, martor sau victimă a infracțiunii, el trebuie tratat cu demnitate, grijă, sensibilitate, echitate și respect în cadrul oricărei proceduri sau caz, cu o atenție deosebită față de situația lui personală, bunăstarea și necesitățile specifice, cu grijă pentru integritatea sa fizică și psihologică. Acest tratament trebuie să-i fie oferit, indiferent de modul în care a intrat în contact cu procese judiciare sau non-judiciare, sau alte intervenții și indiferent de statutul său legal și de capacitate în orice procedură sau caz³. Cazurile cu participarea copiilor trebuie să fie gestionate în medii

³ Vezi: Ghidul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, adoptat de Comitetul de Miniștri la 17 noiembrie 2010, la reuniunea 1098 a Delegaților Miniștrilor, capitolul III, Principii fundamentale, C. Demnitate.

non-intimidante și sensibile pentru copii⁴. Pe măsură ce este oportun și posibil, camerele pentru interviuri și așteptare trebuie să fie amenajate într-un mediu prietenos copilului.

Sesiunile judiciare cu participarea copiilor trebuie să fie adaptate la ritmul și atenția copilului: să fie prevăzute pauze periodice, iar audierile să nu dureze prea mult. Pentru a facilita participarea copiilor în deplina lor capacitate cognitivă și pentru a susține stabilitatea lor emoțională, întreruperea și sustragerea în timpul sesiunilor judiciare trebuie să fie reduse la minim. Trebuie să fie folosit un limbaj corespunzător vârstei și nivelului de înțelegere al copilului. Când copiii sînt audiați sau depun mărturii în procese judiciare sau non-judiciare sau în alte intervenții, dacă este oportun, acestea trebuie să aibă loc cu ușile închise. Ca regulă, numai cei implicați direct trebuie să fie prezenți, cu condiția că ei nu obstrucționează mărturiile copilului⁵. În principiu, nu trebuie publicată nicio informație care să poată duce la identificarea copilului în conflict cu legea⁶ sau a copilului martor sau victimă a infracțiunii⁷.

În cadrul tuturor proceselor judiciare și non-judiciare și al altor intervenții, copiii au dreptul să fie protejați de prejudicii, inclusiv intimidare, represalii și victimizare secundară. Măsuri preventive speciale trebuie să fie aplicate copiilor atunci cînd pretinsul făptaș este părinte, un membru al familiei sau îngrijitor primar⁸. Contactul direct, confruntarea sau interacțiunea dintre copilul victimă sau martor cu presupușii făptași trebuie evitate la maximum⁹, cu excepția cazului cînd aceasta este solicitată de copilul victimă¹⁰. În orice etapă de judecare a procesului este necesar să se țină cont de consimțămîntul copilului.

În sensul expus mai sus, ca aspect pozitiv, dorim să menționăm că în 10 cazuri din cele 13 în care s-au aplicat sancțiuni în comunitate a fost solicitat consimțămîntul minorului. După cum menționează Comitetul, angajarea copilului în acest proces duce la un rezultat pozitiv în cursul executării sancțiunii. Totuși, în multe cazuri, judecătorii solicită ca inculpații minori, părțile vătămate și martorii să facă declarații scurte și laconice, fără a expune faptele în detaliu. În așa caz, ca esență copilul din start este intimidat în declarații și nu contribuie în măsura posibilităților la realizarea scopului procesului penal – aflarea adevărului.

⁴ Vezi: Ghidul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, capitolul IV, Justiția prietenoasă copiilor înainte de, în timpul și după procesele judiciare, D. Justiție prietenoasă copiilor în timpul proceselor judiciare, 5. Organizarea proceselor, mediu și limbaj prietenos copilului.

⁵ Vezi: Ghidul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, capitolul IV, Justiția prietenoasă copiilor înainte de, în timpul și după procesele judiciare, A. Elemente generale ale justiției prietenoase copiilor, 2. Protecția vieții private.

⁶ Vezi: Regula 8, Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing), recomandat în vederea adoptării de către cel de-al VII-lea Congres al Națiunilor Unite pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, care a avut loc la Milano în perioada 26 august–6 septembrie 1985 și adoptat de Adunarea generală prin rezoluția 40/33 din 29 noiembrie 1985.

⁷ Vezi: Regula 8, Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing), recomandat în vederea adoptării de către cel de-al VII-lea Congres al Națiunilor Unite pentru prevenirea crimei și tratamentul delincvenților, care a avut loc la Milano în perioada 26 august–6 septembrie 1985 și adoptat de Adunarea generală prin rezoluția 40/33 din 29 noiembrie 1985.

⁸ Vezi: Ghidul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, Capitolul IV, Justiția prietenoasă copiilor înainte de, în timpul și după procesele judiciare, A. Elemente generale ale justiției prietenoase copiilor, 3. Siguranță (Măsuri preventive speciale).

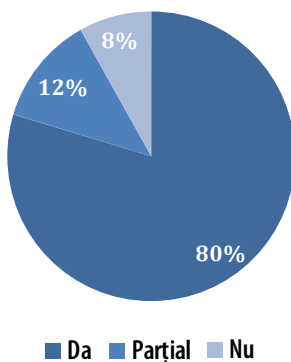
⁹ Vezi: Rezoluția Consiliului Economic și Social al ONU privind Justiția în problemele care implică copii victime și martori ai crimelor, adoptată la 22 iulie 2005, capitolul XII – Dreptul la siguranță, capitolul XIV – Dreptul la măsuri preventive speciale.

¹⁰ Vezi: Ghidul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, Capitolul IV, Justiția prietenoasă copiilor înainte de, în timpul și după procesele judiciare, D. Justiție prietenoasă copiilor în timpul proceselor judiciare, 6. Mărturii/declarații ale copiilor.

III.3. DREPTUL DE A FI INFORMAT

Un proces echitabil presupune, printre altele, că minorul acuzat de încălcarea legii este în stare să participe eficient în cadrul ședințelor și de aceea este necesar ca acesta să înțeleagă și să-și cunoască drepturile.

Figura 7. A fost informat copilul cu privire la drepturile pe care le are în cadrul procesului

În cadrul monitorizării s-a constatat că în majoritatea cazurilor copiii erau informați despre drepturile lor în totalitate (79,7% din cazuri) și numai în unele cazuri informarea a fost superficială (12,2%) sau a lipsit (8,1%). Totuși, chiar și atunci când copilul era informat despre drepturi, nu este sigur că acesta cu adevărat le înțelegea sau cel puțin le auzea.

De cele mai multe ori, informarea despre drepturile pe care le are se făcea, așa cum indică legea, prin verificarea de către judecător dacă la urmărirea penală i s-a înmănat informația despre drepturile sale și dacă acestea îi sînt clare. Uneori drepturile erau citite parțial. În ședințele de judecată nu întotdeauna se verifică dacă inculpaților minori, părților vătămate minore și martorilor minori le-au fost aduse lămuriri privind drepturile și obligațiile lor. De aceea, nu este clar în ce măsură drepturile le-au fost explicate la urmărirea penală.

Minorii care ajung pentru prima dată în instanță de cele mai multe ori nu înțeleg ce se petrece sau ce se discută în instanță și ce urmează să se întâmple cu ei.

II.4. DREPTUL LA VIAȚA PRIVATĂ

Regulile de la Beijing stabilesc că dreptul la viață privată al copilului în conflict cu legea trebuie să fie respectat în cadrul tuturor etapelor procesului penal pentru a evita daunele care pot să-i fie cauzate drept urmare a publicității neadecvate sau a etichetării (Regula 8.1).

Este deja acceptat pe larg că adolescenții sînt în mod deosebit predispuși spre stigmatizare. În comentariul la regula menționată mai sus se subliniază faptul că cercetările criminologice ale procesului de etichetare au oferit probe suficiente care indică asupra efectelor nocive rezultate din identificarea permanentă a adolescenților ca „delincvenți” sau „criminali”. Regula atenționează asupra importanței protecției adolescentului de efectele adverse care pot să apară după publicarea informației despre caz în mass-media (de ex., dezvăluirea numelor copiilor în conflict cu legea).

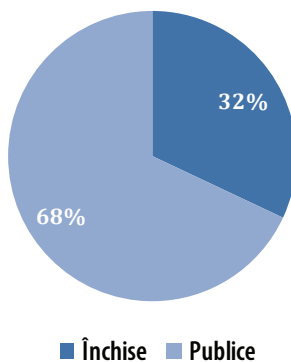
În Comentariu Comitetul subliniază că dreptul copilului la viața privată este un drept prevăzut în Convenție și acesta urmează a fi respectat în toate etapele procedurii: de la contactul inițial cu organele de drept pînă la decizia finală a autorității competente. Comitetul accentuează importanța ca nicio informație să nu fie publicată dacă aceasta ar duce la identificarea copilului și ar cauza stigmatizare și un eventual impact asupra posibilității de a obține studii, un loc de muncă sau de a se afla în siguranță.

În acest context, în cadrul monitorizării s-a atras atenția asupra faptului dacă la procesele monitorizate participă reprezentanți ai presei, care este modul acestora de a reflecta procesele și ce fel de informații sînt oferite publicului larg, dacă reprezentanții mass-media au respectat dreptul copilului la protecția vieții private. Cu părere de rău, nu putem trage concluzii în această privință, deoarece la niciun proces monitorizat reprezentanții mass-media nu au fost prezenți și informație despre aceste procese nu a fost publicată.

Totuși, dacă am analiza modul în care mass-media reflectă cazurile copiilor în conflict cu legea, vom constata că în ultimii ani s-au produs schimbări spre bine. De exemplu, sînt posturi de televiziune care acoperă fața copilului în așa fel încît acesta să nu fie identificat, nu mai sînt dezvăluite numele copiilor. Dar aceasta nu exclude necesitatea de instruire în continuare a jurnaliștilor în acest sens. Comitetul recomandă ca jurnaliștii care încalcă dreptul la viață privată al copiilor să fie sancționați disciplinar, iar dacă este necesar (de exemplu în caz de recidivă) și penal.

Dreptul la viață privată impune anumite obligații și organelor de drept. Comitetul recomandă ca autoritățile publice, de regulă, să nu dea comunicate de presă referitoare la infracțiunile comise de către copii, acestea fiind limitate la cazurile excepționale. Dar și atunci trebuie întreprinse toate măsurile care ar garanta că din aceste comunicate nu vor fi identificați copiii implicați.

O altă regulă importantă în protecția dreptului la viață privată este limitarea principiului publicității ședințelor de judecată. Legislația RM stabilește că ședința de judecare a cauzei în privința minorului, de regulă, nu este publică (art. 474 CPP). În privința copiilor în conflict cu legea, publicitatea este excepția, și nu regula. Dacă analizăm datele acumulate în cadrul monitorizării, vom constata că practica nu coincide cu prevederile legislative. Ședințe închise au avut loc numai aproximativ în o treime din cazuri. Totuși, în cadrul ședințelor publice, o singură dată a asistat o persoană (sora inculpatului), în toate celelalte cazuri la ședințe au fost prezenți doar participanții la proces.

Figura 8. Publicitatea ședințelor de judecată

Chiar dacă nu avem toate detaliile proceselor ce s-au desfășurat, se poate afirma că situația reflectată în graficul de mai sus nu corespunde cu intenția legiuitorului. În cauzele cu minori, considerăm că, în conformitate cu legea, instanța trebuie să motiveze de ce ședințele sînt publice. În practică se observă, însă, că judecătorii tratează cauzele date ca și pe celelalte, adică motivează necesitatea ținerii ședințelor închise (de multe ori minoratul nefiind suficient pentru aceasta).

Comitetul a menționat că ședințe publice în privința copiilor trebuie să fie admise numai în cazuri concret stabilite de lege și conform unei decizii scrise a instanței. O astfel de decizie trebuie să poată fi atacată în instanța ierarhic superioară de către copil. Sentințele urmează a fi pronunțate în public în așa fel încît identitatea copilului să nu fie dezvăluită.

În această privință, considerăm că este necesară modificarea legislației care ar impune la nivel de normă aceste recomandări. Pe lîngă alinierea la standarde, aceasta ar conduce și la faptul ca specialiștii din domeniu să perceapă la nivelul cuvenit importanța dreptului la viață privată al copiilor în conflict cu legea.

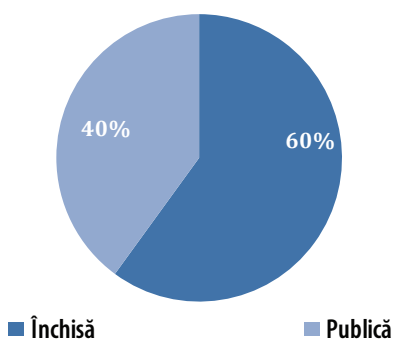
În afară de referirile la copiii în conflict cu legea, standardele internaționale stabilesc și necesitatea protecției dreptului la viața privată al copiilor victime și martori. Astfel, Liniile directoare pentru acțiune privind copiii din sistemul judiciar penal, adoptate în 1997 de Consiliul Economic și Social al ONU (UN Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System (1997), recomandă că identificarea copilului victimă în mass-media ar trebui să fie interzisă atunci cînd este necesar să fie protejată viața privată a copilului. Dacă o astfel de interdicție este contrară principiilor legal fundamentale, statele trebuie să descurajeze o astfel de identificare.

În aceeași ordine de idei, liniile directoare cu privire la Justiție în ceea ce privește chestiunile ce implică copii victime sau martori ai infracțiunii din 2005 (Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime) recomandă ca, în ordine de importanță primară, copiilor victime și martori să li se asigure protecția vieții private. Informația referitoare la im-

plicarea copilului în procesul de justiție de asemenea trebuie să fie protejată. Aceasta se poate face, printre altele, prin menținerea confidențialității și restricționarea divulgării informației care poate duce la identificarea copilului, victimă sau martor în cadrul procesului. Trebuie luate măsuri pentru a proteja copiii de expunere publică, de exemplu, prin excluderea publicului și mass-media din sala de ședințe în timp ce copilul este audiat.

În cadrul monitorizării s-a constatat că aproape o cincime din cazurile care au implicat copii victime au fost examinate în ședințe închise. Uneori, aceasta se datora caracterului cauzei (de ex. infracțiuni sexuale), alteori faptului că erau implicați copii victime. Chestiunea dată depindea de viziunea judecătorului concret coraportată la circumstanțele nemijlocite ale cauzei, avînd în vedere interesele copilului implicat și persoanele care vor asista la ședință. S-a remarcat deja că doar într-un caz în ședință a fost admis un terț – rudă a inculpatului. Totodată, notăm că în circa 60% din ședințele de judecată audierea martorilor și a victimelor minori s-a petrecut în ședință închisă, fapt care denotă o atitudine conștiincioasă a subiecților oficiali la proces vizavi de interesele copiilor implicați. În celelalte cazuri, nu s-a stabilit necesitatea audierii în ședință închisă sau motivele unei ședințe publice au fost neclare pentru monitori.

Figura 9. Publicitatea ședințelor de judecată la care participă copii victime

II.5. DREPTUL LA O JUDECATĂ ÎN TERMENE CÎT MAI RESTRÎNSE

După cum remarcă I. Ionescu-Dolj, o calitate esențială a unei proceduri penale o formează „accelerarea judecătii”, însă o accelerare care să nu disprețuiască nici libertatea individuală, nici drepturile sacre ale societății, deci o accelerare compatibilă cu nevoile justiției și spiritul larg democratic¹¹. În acest sens, legea stabilește o cerință generală, conform căreia urmărirea penală și judecarea cauzelor penale se face în termene rezonabile.

Scopul prevederii date este de a asigura ca nicio persoană, realizarea sau limitarea drepturilor

¹¹ I. Ionescu-Dolj, Curs de procedură penală română, Soces&CO SA, București, 1937, p. 15.

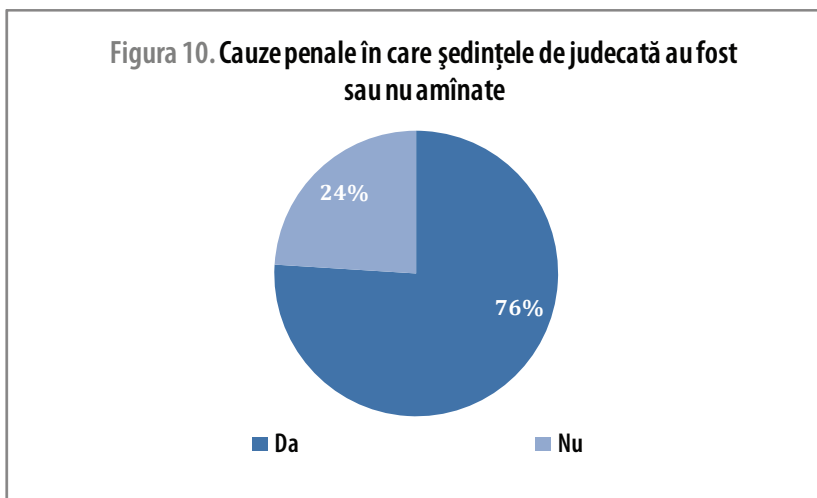
căreia depinde de desfășurarea unui proces penal, să nu fie nevoită să aștepte un termen nejustificat de mare pînă cînd decizia finală va fi pronunțată. Acest principiu este și un drept fundamental al omului și, totodată, o condiție pentru ca un proces să fie considerat echitabil.

După cum remarcă Comitetul în Comentariul său, la nivel internațional există un consens că pentru copiii în conflict cu legea timpul dintre comiterea faptei și răspunsul final pentru aceasta să fie cît mai scurt posibil. Cu cît mai lungă este această perioadă, cu atît mai probabil este ca răspunsul să piardă din impactul pedagogic pozitiv dorit și copilul să fie stigmatizat.

În comentariile la Regulile de la Beijing se menționează că, odată cu trecerea timpului, copilului poate să-i fie tot mai dificil, dacă nu imposibil, să se relaționeze la procedura care are loc, atît din punct de vedere intelectual, cît și psihologic. În această privință, Comitetul recomandă stabilirea și implementarea unor limite de timp pentru perioada dintre comiterea infracțiunii și terminarea urmăririi penale, decizia de a transmite cazul în instanță și hotărîrea finală pe acest caz. Aceste limite de timp ar trebui să fie mult mai mici decît pentru adulți.

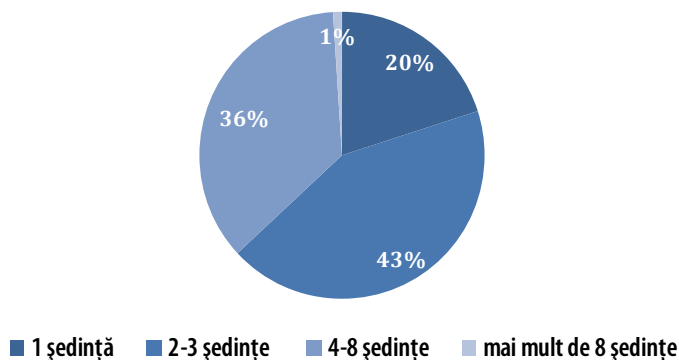
Codul de procedură penală stabilește că urmărirea penală și judecarea cauzelor penale în care sînt bănuți, învinuiți, inculpați minori se fac de urgență și în mod preferențial. Monitorizarea a avut drept scop și stabilirea în ce măsură acest drept este respectat. Un indicator examinat în această privință a fost numărul de ședințe și cauzele de amînare a acestora.

Monitorizarea a constatat un număr mare de cauze în care ședințele au fost amînate, aproximativ 80%.

Potrivit datelor incluse în figura 11, este clar că 20% din toate cauzele au fost judecate într-o singură ședință. În coroborare cu datele din figura 10, acestea sugerează concluzia că în toate cazurile în care hotărîrea nu a fost luată într-o singură ședință, au avut loc amînări ale ședințelor, ceea ce este un procentaj foarte mare. Amînările ședințelor de judecată sînt mai degrabă o regulă, decît o excepție.

Figura 11. Numărul de ședințe desfășurate la examinarea unei cauze penale

Reieșind din aceasta, putem afirma că numărul relativ mare de ședințe mai curînd indică faptul că pe parcursul procesului au apărut obstacole, decît complexitatea sporită a cauzei, care necesită mult timp pentru examinare. Drept exemplu în acest sens servește următorul caz, care nu este unicul în acest sens:

Cauza X, în total 7 ședințe:

27.01.11 (luna ianuarie) – ședința a fost amînată pentru altă dată deoarece nu s-au prezentat avocatul și reprezentantul legal;

15.02.11 (luna februarie) – ședința a fost amînată pentru altă dată deoarece nu s-a prezentat partea vătămată;

03.03.11 (luna martie) – ședința a fost amînată pentru altă dată deoarece nu s-a prezentat reprezentantul legal al minorului și partea vătămată, procurorul urmează să asigure prezența părții vătămate la următoarea ședință;

04.04.11 (luna aprilie) – ședința a fost amînată deoarece nu s-au prezentat minorii învinuiți și partea vătămată;

20.04.11 (luna aprilie) – ședința a fost amînată pentru altă dată deoarece nu s-au prezentat avocații și procurorul;

22.04.11 (luna aprilie) – ședința a fost amînată deoarece nu s-au prezentat reprezentanții legali ai minorilor învinuiți și partea vătămată;

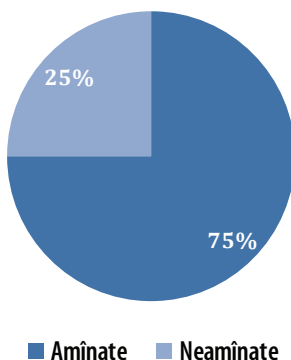
06.05.11 (luna mai) – ședința a avut loc.

Din exemplu se vede că prezenta cauză a fost examinată în 7 ședințe pe parcursul a cinci luni. Cauza ca atare a fost examinată și soluționată într-o singură ședință, celelalte 6 fiind amînate.

Exemple cînd totul se soluționează într-o singură ședință, dar în realitate se programează mai multe ședințe care se amînă, sînt foarte multe. În numeroase cazuri, au fost constatate situații cînd dezbaterile și pronunțarea sentinței au fost stabilite pentru o altă zi, ca să nu se suprapună ședințe ce urmau în continuare. Această situație conduce nu numai la tergiversarea procesului, ci uneori și la alte încălcări grave ale drepturilor copilului (a se vedea în acest sens studiul de caz nr. 3).

Liniile directoare cu privire la Justiție în ceea ce privește chestiunile ce implică copii victime sau martori ai infracțiunii din 2005 stabilesc necesitatea ca examinarea cauzelor în ședințele de judecată să aibă loc cât mai repede posibil, cu excepția cazurilor în care amânarea este în interesul superior al copilului. De asemenea trebuie să fie accelerate acțiunile din cadrul urmăririi penale și să existe proceduri, legi și reguli de procedură care ar prevedea că și judecarea a astfel de cauze are loc în mod preferențial. Ca și în cazurile copiilor în conflict cu legea, după cum se vede din tabelul de mai jos, în majoritatea cauzelor a avut loc amânarea ședințelor.

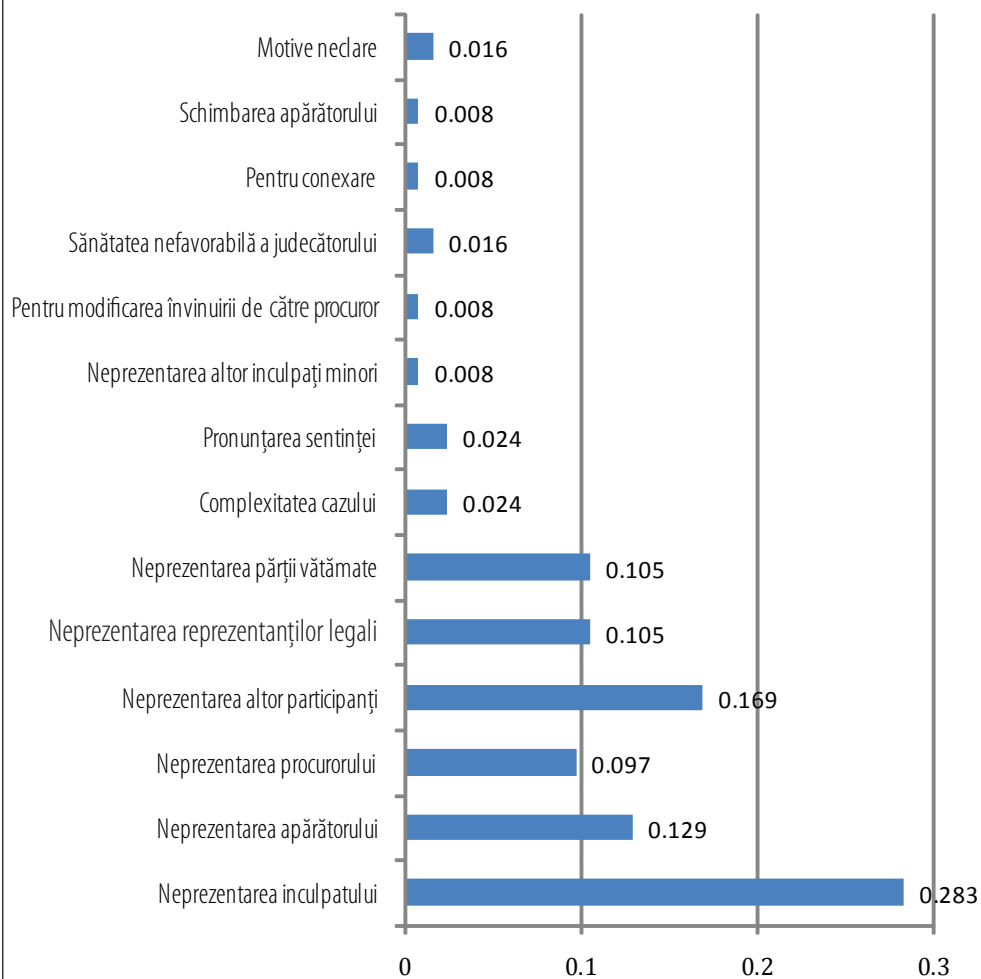
Figura 12. Cauze penale cu implicarea copiilor victime cu amânarea sau nu a ședințelor de judecată

Aproape 90% din toate amînările se datorează neprezentării vreunui participant la proces, în 10% din cazuri fiind motive de altă natură (modificarea învinuirii în instanță, schimbarea apărătorului, conexare etc.). De cele mai multe ori nu se prezenta la proces inculpatul minor – 27% din toate cauzele de amînare. Din lipsa apărătorului au fost amînate ședințele în 13% din cazuri, iar din cauza neprezentării procurorului, părții vătămate sau a reprezentantului legal ședințele au fost amînate în câte 10% pentru fiecare categorie de participanți. În 13% ședințele au fost amînate din cauza absenței altor participanți, în marea majoritate fiind vorba de martori.

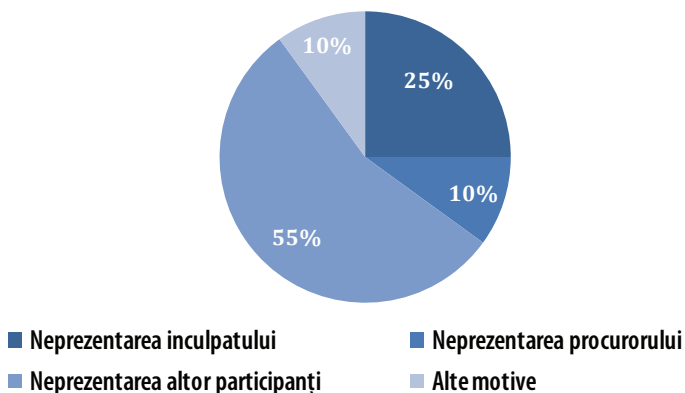
Conform legii, rezonabilitatea duratei procedurilor trebuie să fie apreciată prin prisma circumstanțelor cauzei concrete, ținându-se cont de criteriile stabilite de lege și anume: complexitatea cazului, conduita organului de urmărire penală și a instanței de judecată, comportamentul părților și vârsta de pînă la 18 ani a victimei. Aparent, faptul că martorii sau părțile vătămate nu se prezintă ar viza factori care nu implică vinovăția organelor statului în tergiversarea proceselor de judecată. Cu toate acestea, organele judiciare vor da dovadă de un comportament ce încalcă principiul examinării cauzelor în termene rezonabile, dacă nu vor face tot posibilul ca un martor care nu se prezintă să fie găsit și audiat.

Pe de altă parte, amînarea ședințelor creează un cerc vicios, deoarece în unele situații chiar dacă inițial martorii sau părțile vătămate se prezintă la ședințele de judecată stabilite anterior, pe parcurs încetează să mai vină în judecată după, mai multe amînări repetate.

Figura 13. Motivele amânării ședințelor de judecată

Situația privind amînările este aproape aceeași și în cazurile ce implică minorii victime. Și în aceste cazuri amînările au loc în 90% din cauza neprezentării participanților. Dacă e să luăm pe categorii de participanți, cifrele sînt foarte asemănătoare. În 25% din cazuri amînările au loc din motivul neprezentării inculpatului. În 10% din cauza procurorului.

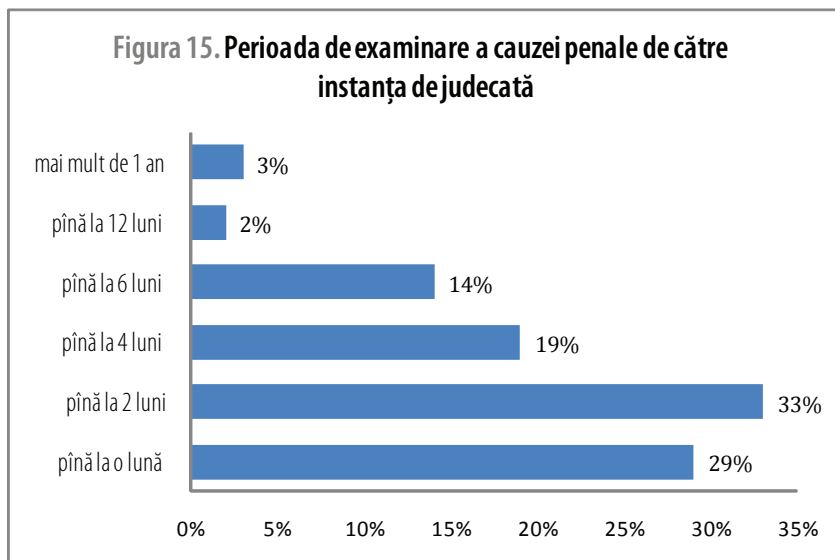
Figura 14. Motivele amînării ședințelor de judecată, la examinarea cauzelor în care copii figurează ca victime

O altă chestiune care merită să fie studiată din perspectiva examinării prioritare a cauzelor ce implică minorii este termenul pentru care se amînau ședințele. În această privință, datele colectate de cele mai multe ori denotă o practică de amînare a ședințelor pe un termen destul de îndelungat. Astfel, de exemplu, în primele șapte luni de monitorizare, cele mai multe ședințe fixate în cadrul unui dosar pe parcursul unei luni calendaristice au fost în număr de trei. Acest lucru s-a întîmplat de 12 ori. Cel mai frecvent, însă, judecătorii fixează cîte o singură ședință pe parcursul unei luni și mult mai rar două ședințe. Cu toate că acest indicator, de unul singur, nu poate oferi o imagine integrală, întrucît este doar unul din mai multe lucruri care urmează a fi constatate (de exemplu cauza amînării pe un termen atît de îndelungat etc.), considerăm că și așa acesta indică o situație alarmantă în acest sens. Ținînd cont de prioritatea examinării cazurilor care implică minori, credem că este bine ca judecătorii să aplice tehnici ce ar grăbi examinarea unei cauze. De exemplu, în unele instanțe există practica stabilirii cîtorva ședințe la rînd, astfel uneori ajungînd și la 5 ședințe pe săptămînă.

Evident că stabilirea foarte rară a ședințelor de judecată are drept efect întinderea duratei de examinare a acestora. Din dosarele monitorizate care vizau copii în conflict cu legea, cele mai multe (33%) au fost examinate pe parcursul a două luni. Aproximativ în 19% de cazuri, cauzele se examinau pînă la 4 luni. Pînă la o lună de zile au fost examinate aproximativ 29% din cauze. Dacă ținem cont de faptul că multe din acestea au fost soluționate într-o singură ședință (20% din toate dosarele), constatăm că atunci cînd cauza nu se soluționează într-o ședință șansele ca

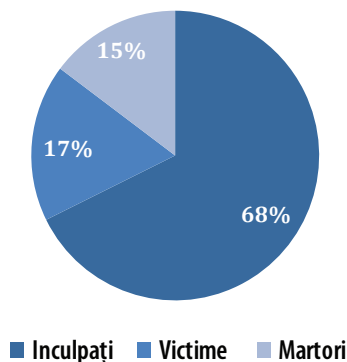
ea să fie soluționată în termen de pînă la o lună de zile sînt mici. În 14% din cazuri, cauzele se examinau pînă la 6 luni, respectiv 2% – 12 luni și 3% – mai mult de un an.

II.6. DREPTUL LA EXERCITAREA CĂILOR ORDINARE DE ATAC (APEL/RECURS)

Copilul în conflict cu legea, ca și oricare adult, are dreptul de a ataca decizia în privința sa și sancțiunile la care a fost supus ca urmare a acestei decizii. Dreptul la exercitarea căilor de atac trebuie folosit judicios și întemeiat. Totuși, datele obținute ca urmare a monitorizării demonstrează că nu întotdeauna și nu atunci cînd este necesar sînt folosite căile de atac pentru protejarea drepturilor copiilor. Astfel, potrivit figurii 16, în 68% din cazurile monitorizate sentința nu a fost atacată și numai în 3% din cazuri inculpatul s-a folosit de dreptul la apel. În cazurile cu copii, de multe ori soluția este împăcarea sau pedeapsa aplicată este una relativ ușoară. Aceasta ar putea explica și atacarea relativ rară a sentințelor.

Cu toate că susținem că apelul sau recursul nu trebuie folosit în orice caz de condamnare, totuși, la acest capitol se observă o lipsă de diligență din partea avocaților. Recurgerea la căile de atac atît de limitată pune în gardă și face să credem că avocații nu au consultat suficient de bine clienții/beneficiarii, mai cu seamă că aceștia sînt minori. Cunoaștem, de exemplu, un caz în care instanța a depășit limitele maxime de aplicare a pedepsei în cazul minorilor, care trebuia să fie în jumătate, și avocatul i-a spus clientului că „nu mai trebuie de atacat”.

Figura 16. Frecvența atacării hotărârii instanței judecătorești

După pronunțarea hotărârii, avocatul urmează să discute cu clientul/beneficiarul despre eventualitatea folosirii căilor de atac. Chiar dacă apreciază sentința ca fiind legală, întemeiată și rezonabilă, avocatul urmează să atace hotărârea atunci când clientul său o cere sau să scrie o cerere de apel/recurs în numele clientului/beneficiarului. Cu părere de rău, acest lucru nu se întâmplă întotdeauna. Astfel, conform unei monitorizări efectuate mai înainte de IRP în cadrul grupelor mobile, o condamnată a explicat că nu a depus apel pentru că nu știa despre această posibilitate. Aceeași explicație au dat-o și doi minori. Un minor a mărturisit că nu a declarat apel deoarece avocatul a spus că nu are șanse, cu toate că el dorea să facă aceasta¹².

Cu regret, constatăm că avocații nu utilizează dreptul de a declara apel, lăsând inculpații să decidă în privința aceasta. În studiul menționat, aproape în 70% din cazuri apelul a fost scris numai de inculpat. În acele cazuri, au fost implicați inculpați adulți, care aveau mai multe șanse datorită vârstei și dezvoltării să atace de unii singuri. Dacă e să ne referim la minori, putem spune că practic aceștia depind de apărători în decizia lor de a face apel.

O astfel de situație ar trebui să atragă atenția, deoarece asistența juridică acordată de către apărător ar putea fi considerată ca o asistență juridică inefficientă.

II.7. DREPTUL LA ASISTENȚĂ

• Participarea reprezentantului legal

Cauzele în privința minorilor fac parte din categoria cauzelor penale cu complexitate sporită în ceea ce privește investigarea și examinarea acestora, determinată de mai mulți factori, cum ar fi dezvoltarea socio-psihologică a persoanelor supuse răspunderii penale, statutul legal al copiilor etc. O calitate înaltă în soluționarea unor astfel de cauze trebuie să fie asigurată printr-un șir

¹² Respectarea drepturilor minorilor în locurile de detenție: Raport de monitorizare. IRP, UNICEF Moldova. – Ch.: S.n., 2005.

de garanții procedurale suplimentare, care, la rîndul lor, pentru a-și atinge scopul trebuie să fie respectate de către organele de drept.

Printre aceste garanții figurează și cerința implicării reprezentantului legal în cadrul procesului penal derulat cu participarea unei persoane acuzate care nu a atins vîrsta majoratului.

Participarea reprezentantului legal la nivel de standarde internaționale (a se vedea Convenția cu privire la drepturile copilului art. 40) este considerată drept unul dintre elementele esențiale ale unui proces echitabil pentru un copil în conflict cu legea. În Comentariu Comitetul pentru Drepturile Copilului menționează că această garanție, așa cum este formulată în Convenție, trebuie să fie privită ca un standard minim, ceea ce înseamnă că statele părți pot și trebuie să stabilească și să respecte standarde mai înalte în domeniul participării reprezentanților legali.

În același Comentariu, Comitetul subliniază că părinții sau alți reprezentanți legali ar trebui să fie prezenți în cadrul procedurilor deoarece aceștia îi pot oferi copilului o susținere generală psihologică și emoțională. Prezența părinților nu înseamnă că ei pot acționa în apărarea copilului sau pot fi implicați în procesul de luare a deciziilor. Cu toate acestea, Comitetul menționează că judecătorul sau autoritatea competentă poate decide, la cererea copilului sau a persoanei care acordă asistență legală sau de alt tip, limitarea sau excluderea participării reprezentantului legal în proces.

Comitetul recomandă statelor părți să prevadă în mod explicit în lege o implicare maxim posibilă a părinților în cadrul procesului penal. Această implicare trebuie să contribuie în general la un răspuns eficient în ceea ce privește încălcarea de lege comisă de copil.

Potrivit art. 77 Cod de procedură penală, reprezentanți legali ai bănuیتului, învinuitului, inculpatului minori sînt părinții, înfietorii, tutorii sau curatorii lor, care reprezintă în procesul penal interesele acestora. Potrivit art. 6, pct. 39, în calitate de reprezentanți sînt și reprezentanți ai instituțiilor sub supravegherea cărora se află copilul. Dacă minorul nu are părinți și locuiește la o persoană, care nu este numită tutore în ordinea stabilită de lege, instanța de judecată cheamă reprezentantul autorității tutelare în calitate de reprezentant legal.

Reprezentantul legal al bănuیتului, învinuitului minor se admite în procesul penal din momentul reținerii sau arestării preventive sau al primei audieri a minorului, care nu este reținut sau arestat, prin ordonanță a organului de urmărire penală. La momentul admitterii reprezentantului legal al minorului la proces, acestuia i se înmînează informație în scris privind drepturile și obligațiile prevăzute în art. 78, despre care se face mențiune în ordonanță (art. 480, alin. (2) CPP).

Dacă există date sau informații care permit a constata că acțiunile reprezentantului legal aduc prejudiciu intereselor minorului, procurorul sau organul de urmărire penală sau instanța de judecată poate emite o hotărîre privind înlăturarea reprezentantului legal din procesul penal. Odată cu înlăturarea reprezentantului, organul de drept urmează să îl înlocuiască cu un altul, deoarece conform legii reprezentantul legal trebuie să fie prezent la toate acțiunile desfășurate cu participarea copilului. Aceasta este în conformitate cu recomandările Comitetului, potrivit cărora judecătorul poate decide la cererea copilului sau a apărătorului, atunci cînd aceasta nu este în interesul superior al copilului de a limita, restricționa sau exclude prezența părinților în proceduri.

Prezența reprezentantului legal urmărește evitarea unor dificultăți, care ar putea să apară în cursul efectuării acțiunilor procesuale (de exemplu, datorită emotivității excesive a copilului, tendinței specifice acestei vârste de a exagera etc.) și oferirea posibilității reprezentantului legal de a apăra plenar drepturile și interesele copilului. În comentariul la regula 15 din Regulile de la Beijing, care prevede participarea reprezentantului legal, se declară că dreptul părintelui de a participa în cadrul procesului penal trebuie văzut ca o posibilitate de asistență psihologică și emoțională pentru copil, care trebuie extinsă pe parcursul întregii proceduri. Din această perspectivă participarea reprezentantului legal este foarte importantă.

După cum am menționat mai sus, această cerință este respectată de legislația RM, deoarece în cazurile cu minori, reprezentantul legal trebuie să fie implicat în mod obligatoriu. Participarea acestuia, în principiu, nu depinde de voința sau dorința copilului, întrucât reprezentantul își obține drepturile prin lege, și nu prin actul de voință manifestat de reprezentatul său.

În literatura de specialitate au fost exprimate opinii care se opun participării obligatorii a reprezentantului legal. Astfel, se menționează că cerința participării obligatorii a reprezentantului legal în toate acțiunile procesuale într-un șir de cazuri poate bloca posibilitatea organizării acțiunilor în care se cere participarea mai multor persoane (prezentarea spre recunoaștere, confruntarea, reconstituirea faptei la fața locului). La fel, se indică posibilitatea unor influențe distructive asupra desfășurării acțiunilor procesuale, asupra declarațiilor și proceselor de percepere a participanților, inclusiv a celor minori, din cauza prezenței multor persoane. De aceea se opinează că participarea reprezentantului legal al copilului în conflict cu legea în această privință trebuie să aibă anumite limite și să fie lăsată la discreția organului de urmărire penală, care este pînă la urmă responsabil de rezultatele urmăririi penale¹³.

Așadar, la nivel de standarde minime, actele internaționale nu obligă la participarea reprezentantului legal absolut la orice acțiune, cu toate că această participare este privită ca ceva dezirabil. Deși din poziția lui Ghețmanov, eventual, se pot extrage anumite constatări utile în ceea ce privește participarea reprezentantului, nu putem fi de acord cu ea mai ales din considerentele argumentelor care o susțin. În primul rînd, se creează impresia că reprezentantul legal reprezintă o grupă de oameni și nu o singură persoană. Nu înțelegem confuzia și dificultățile produse de participarea la acțiuni a unei persoane în plus. În al doilea rînd, dacă urmărim această logică, atunci ar trebui să excludem participarea reprezentantului legal și în instanță, nu numai la urmărire. Or, acolo se întîlnesc și mai multe persoane pentru efectuarea unor acțiuni, decît în cadrul urmăririi penale (pe lîngă setul standard mai participă și grefierul, instanța). Autorul însă nu merge pînă aici, ceea ce denotă o inconsecvență și, totodată, o slăbiciune a argumentului aglomerării acțiunii.

Totuși o îngrijorare validă, exprimată în doctrină în legătură cu participarea reprezentantului legal la acțiunile din cadrul urmăririi penale, ține de efectele pe care prezența unei sau altei persoane (a cărei candidatură corespunde cerințelor legale) poate influența comportamentul copilului. Astfel, încă în 1959, Minovskii susținea că chemarea părinților pentru participare la audiere nu este de dorit. Minorul într-un șir de cazuri va avea sentimente de rușine, frică etc., va reacționa la emoțiile părinților, le va urmări mimica și gesturile și va face declarații în conformitate cu aceste

¹³ Гецманова И.В., Особенности предварительного следствия по делам о преступлениях несовершеннолетних, тезă de doctor, p.130, M. 2001.

lucruri¹⁴. Suplimentar la această părere, Ribalskaia, în baza unei cercetări, a tras concluzia că în prezența părinților minorii se rușinează să povestească despre infracțiune. Acționînd psihologic asupra minorului, îl determină vrînd-nevrînd să facă declarații false. Ca justificare a acestei concluzii se aduce exemplul unui copil care a comis mai multe tîlhării și care era apreciat în familie ca fiind corect (nu lua din casă banii care erau la îndemîină, își iubea părinții). Acesta a putut să-și recunoască vina numai în lipsa părinților, de care îi era foarte rușine¹⁵.

Chiar dacă nu susținem excluderea absolută a părinților, pe motivul indicat, din rîndul reprezentanților legali, sîntem de părerea că autoritatea competentă trebuie să manifeste o diligență anumită atunci cînd alege să invite o persoană în calitate de reprezentant legal.

În această privință este important ca organul de urmărire penală să efectueze o muncă de obținere a informației, care ar descrie condițiile de viață ale copilului, relațiile cu părinții și alte rude, caracteristica părinților. Numai după analiza acestei informații organul de urmărire penală ar putea să aleagă cea candidatură care ar corespunde cel mai mult poziției de reprezentant legal. Ținînd cont de prevederile internaționale menționate mai sus, copilul poate să aibă posibilitatea de a indica participarea unei anumite persoane în calitate de reprezentant legal.

În practică au apărut unele discuții privind lista persoanelor care pot să fie în calitate de reprezentant legal. Legea stabilește un cerc îngust de rude care pot participa în calitate de reprezentant legal. Din această listă sînt excluse astfel de rude cum ar fi bunica, unchiul, frații și alte persoane apropiate copilului. Considerăm o astfel de abordare incorectă, deoarece în multe cazuri, din cauza plecării părinților peste hotare, copiii rămîn cu alte categorii de rude apropiate (de multe ori bunici, frați sau unchi/mătuși). Dacă e să urmărim cu strictețe legea, astfel de persoane nu pot fi reprezentanți legali. Totuși, în practică nu sînt rare situațiile cînd anume aceste persoane sînt chemate să fie reprezentanți legali (în cazul cînd părinții lipsesc). Astfel de situații au fost constatate și în cadrul monitorizării curente. Ținînd cont de misiunea reprezentantului legal, participarea unor rude apropiate ni se pare de multe ori mai potrivită decît atragerea în proces a reprezentantului autorității tutelare. Reprezentanții acestor organe, cu părere de rău, în comparație cu rudele apropiate, deseori au un interes mai mic pentru soarta unui copil și, ca atare, de multe ori participă pur formal în cadrul procesului. Un exemplu, poate extrem dar ilustrativ, ar putea servi cazul unui astfel de reprezentat legal care, fiind întrebat dacă minorul ar trebui arestat, a răspuns afirmativ, motivînd că așa este poziția procurorului.

Participarea reprezentantului autorității tutelare ar trebui să aibă loc numai în cazurile cînd nu există altă persoană apropiată copilului, care să exercite rolul de reprezentant legal. De aceea în practică trebuie descurajate cazurile de invitare a reprezentantului autorității tutelare atunci cînd, de fapt, copilul are părinți sau alte rude. În această ordine de idei, legea trebuie modificată în sensul lărgirii cercului de persoane care pot participa în calitate de reprezentant legal, stabilind poate chiar o ordine de prioritate (de exemplu, rudele mai îndepărtate sînt invitate numai dacă nu

¹⁴ Миньковский Г.М., Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних. — М.: Юрид. лит., 1959. — с. 120.

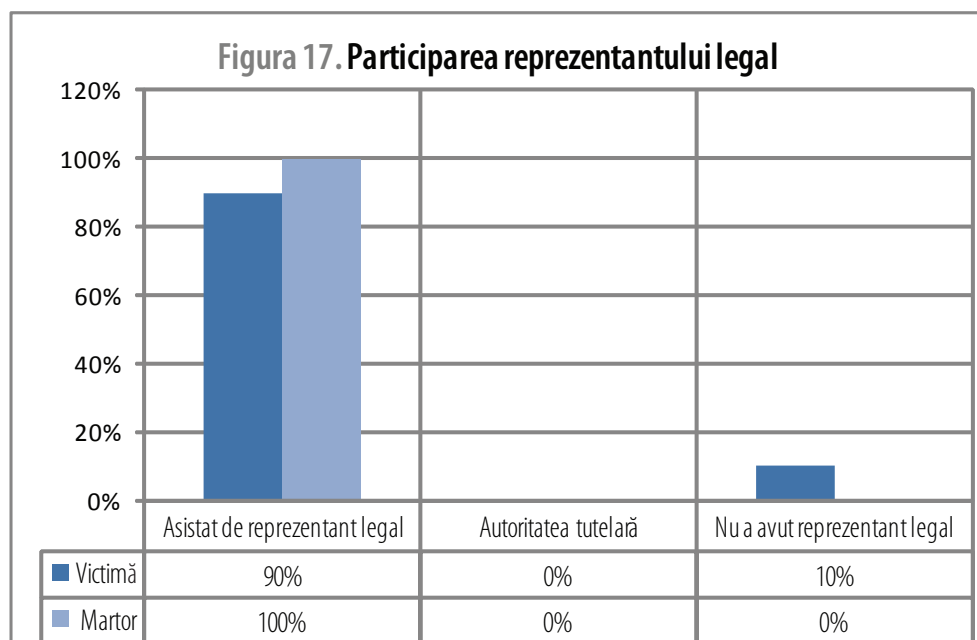
¹⁵ Рыбальская В.Я., Особенности производства по делам о преступлениях несовершеннолетних: Учебное пособие / Отв. ред. Т.Н. Добровольская. Иркутск, 1972, с. 99, citat după Проблемы совершенствования и применения законодательства о борьбе с преступностью: Материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 95-летию Башкирского государственного университета. Часть I. - Уфа: РИО БашГУ, 2004.

sînt părinții sau aceștia, din motive procesuale, nu pot fi admiși în proces).

Nu este exclus ca organul de urmărire, în urma muncii de informare, să constate că persoanele care ar avea o autoritate în fața copilului și care într-adevăr ar putea să ofere suportul necesar să fie nu părinții și nici rude mai apropiate, ci persoane străine din punctul de vedere al rudeniei. Din această perspectivă, am opta ca legea să fie modificată în așa fel încît să permită participarea în calitate de reprezentant legal a oricărei persoane apropiate copilului (nu neapărat rude), căreia îi pasă de soarta copilului, în virtutea relațiilor personale cu acesta.

În ceea ce privește alegerea reprezentantului legal, în literatură se menționează și problema cumulării de către reprezentantul legal a statutului de parte civilmente responsabilă. Se constată că această cumulare de multe ori are efecte negative, deoarece eforturile reprezentantului legal în astfel de cazuri se pot concentra pe excluderea răspunderii civile (de exemplu, dovedirea lipsei legăturii cauzale între fapta comisă și modul în care și-a îndeplinit obligațiile de părinte) și să uite de interesele copilului¹⁶. Mai mult ca atît, participînd la acțiunile procesuale, reprezentantul legal în astfel de cazuri ar putea să influențeze copilul în ceea ce privește declarațiile sale, chiar contrar intereselor acestuia. De exemplu, să insiste ca acesta să nu recunoască vinovăția, atunci cînd aceasta ar putea fi în beneficiul copilului.

Această problemă nu ar trebui să devină un argument pentru excluderea participării reprezentantului legal în acțiuni procesuale, ci un argument pentru ca organele de drept să fie mai diligente în alegerea reprezentantului legal.

¹⁶ Тепляков П.П., Законный представитель несовершеннолетнего обвиняемого как самостоятельный участник уголовного процесса // Проблемы уголовного процесса и криминалистики: Сб. научн. тр., Вып. 21 / Ред. колл.: С.А. Александров, И.Ф. Герасимов и др., Свердловск, 1973. с. 21.

În concluzie putem spune că participarea reprezentantului legal este o garanție importantă pentru a asigura o soluționare corectă și în interesul superior al copilului a unei cauze ce implică un minor. În cadrul cauzelor monitorizate, însă, reprezentantul legal nu a participat de fiecare dată. Din cele 75 de cauze, reprezentantul legal a participat la toate ședințele integral numai în 63.

Ținând cont de faptul că minorii în conflict cu legea de multe ori sînt din familii social vulnerabile, reprezentanții legali ai acestora uneori fie nu manifestă interes față de cauza copilului, fie nu sînt în stare să acorde copilului asistența corespunzătoare.

A fost constatată și înlocuirea acestora cu reprezentanți ai autorității tutelare. Pe parcursul monitorizării au fost semnalate deseori cazuri cînd minorii vin neînsoțiți de părinți sau de alte autorități desemnate în calitate de reprezentanți legali (aceștia din urmă se prezintă foarte greu, deși sînt legal citați), majoritatea ședințelor fiind amîinate din acest motiv. Dar chiar și atunci cînd minorul vine însoțit de reprezentantul legal, nu întotdeauna are un sprijin în acesta.

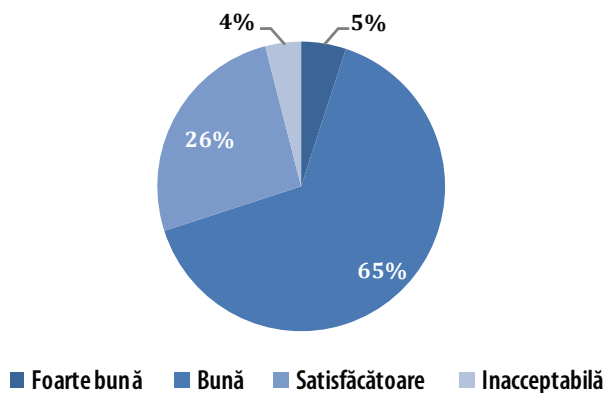
Conform recomandărilor Comitetului, pentru a promova implicarea parentală, părinții trebuie să fie notificați despre reținerea copilului cît mai repede posibil. În cadrul monitorizării a fost constat un caz ieșit din comun, în care părinții minorului nu cunoșteau faptul că copilul lor a săvîrșit o infracțiune, la proces fiind citat un reprezentant legal de la primărie. Mai mult ca atît, copilul locuia separat de familie, în altă localitate, hoinărind pe străzi, iar ultimii nu manifestau niciun interes față de soarta lui. În 2 cauze monitorizate s-a stabilit încălcarea de către reprezentantul legal a unor drepturi. În ambele cauze părintele (într-un caz – mama, în altul – tata) manifesta influență asupra depozițiilor copilului, direcționîndu-l spre anumite afirmații. Chiar dacă judecătorul pe parcurs a limitat această influență, totuși s-a observat schimbarea viziunilor și, respectiv, a declarațiilor făcute în continuare.

• Participarea avocatului

Copilului în conflict cu legea trebuie să i se ofere asistența legală cuvenită în ceea ce privește pregătirea și susținerea apărării sale. Convenția cere ca minorilor în conflict cu legea să le fie asigurată asistență, care nu întotdeauna înseamnă neapărat asistență legală, însă Convenția menționează că această asistență trebuie să fie adecvată. Comitetul pentru Drepturile Copilului recomandă statelor să ofere pe cît posibil asistență legală din partea unor persoane instruite, cum ar fi avocații sau parajuriști.

Avocatul are un rol important în apărarea drepturilor copiilor aflați în conflict cu legea. În cadrul proceselor monitorizate nu au fost depistate încălcări substanțiale privind participarea *de facto* a apărătorului. Într-un singur caz, în care părțile s-au împăcat, apărătorul nu a fost prezent. A fost constatată și prezența avocatului copilului victimă în cazuri cu infracțiuni deosebit de grave și excepțional de grave. Din 12 cazuri, acesta a fost prezent în 4 (doi prin contract și alți doi care ofereau asistență juridică garantată de stat).

Cu toate că participarea apărătorului este un moment bine reglementat și care conține garanții legale pentru realizarea eficientă a acestei participări, în realitatea cotidiană asistența juridică a avocatului nu întotdeauna este una reală și eficientă. În figura ce urmează este reprezentată aprecierea subiectivă a prestației apărătorilor.

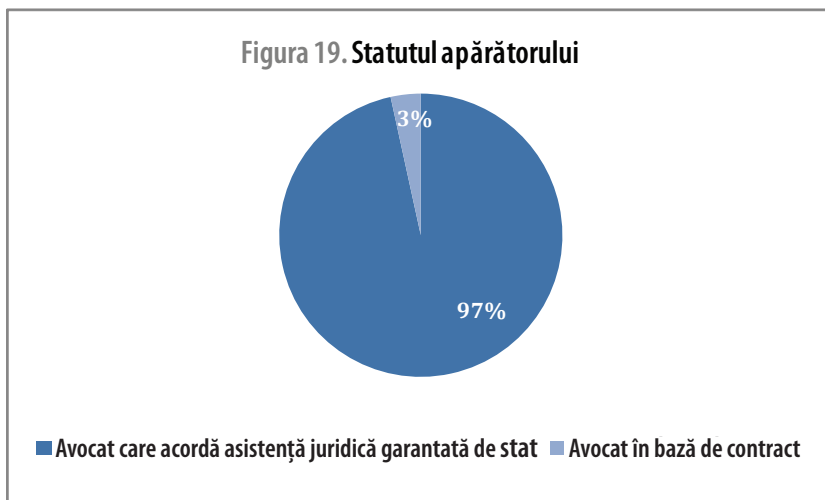
Figura 18. Calitatea prestației apărătorului

Vedem că în marea majoritate a cazurilor (65%) prestația apărătorului este considerată bună, în aproape o pătrime din cazuri prestația a fost considerată satisfăcătoare, iar în aproximativ 4% a fost apreciată ca inacceptabilă.

Conform observațiilor participanților la monitorizare, unii apărători care acordă asistență juridică garantată de stat participă mai mult formal. La fel, pe parcursul judecării cauzei, s-a observat că nivelul calitativ al ședințelor este în mare măsură determinat de calitatea proastă a asistenței pe parcursul urmăririi penale. Au fost identificați unii și aceiași avocați, care acordă asistență juridică garantată de stat, care vin doar formal la chemarea organului de urmărire penală și semnează că au acordat asistență juridică și au participat la diferite acțiuni procesuale, astfel oficializând acțiunile organului de urmărire penală. Într-o cauză penală, monitorul a asistat la o situație când atât minorul, cât și reprezentantul legal al acestuia afirmă că nu au primit niciun fel de ajutor din partea apărătorului din oficiu, ba mai mult chiar, îl văd pentru prima dată. Cu toate acestea, avocatul insistă totuși că a participat la audiere. Se poate vorbi de un grad mare de neîncredere în avocatul din oficiu, cel puțin la nivelul minorului inculpat. Din observații reiese faptul că minorul nu a avut întâlniri confidențiale cu avocatul și că, în general, interacțiunea avocat-client minor era extrem de slabă. Totuși, au fost identificați și avocați care acordă asistență juridică garantată de stat și a căror prestație poate servi drept exemplu în acest sens. Se recunoaște, însă, că numărul acestora este semnificativ mai mic.

De fapt, într-o oarecare măsură, situația rămâne aceeași pe parcursul mai multor ani. Astfel, în raportul de monitorizare menționat mai sus privind situația copiilor în detenție se constată că avocatul efectiv nu are întrevederi sau discuții cu clientul său. Practic, în toate cazurile studiate, apărătorii nu au lucrat suficient cu clienții lor. Este și cazul unui copil, care pe parcursul a 13 luni cât s-a aflat în detenție, nu a avut nicio întâlnire cu avocatul său, deși a solicitat-o. Un alt copil a declarat că pe durata examinării cauzei a avut mai mulți avocați din oficiu, dar nici cu unul nu a avut întrevederi în izolator și nici nu cunoaște numele lor.

Un moment care merită atenție este statutul apărătorului în cazurile monitorizate. În circa 90% din cauze aceștia erau avocați care acordă asistență juridică garantată de stat.

Remarcăm că marea majoritate a avocaților care au calitatea de apărători ai copiilor în conflict cu legea sînt avocați care acordă asistență juridică garantată de stat. Realitatea este determinată de faptul că acești copii provin din familii socialmente vulnerabile. Dacă proporția respectivă este valabilă pentru toate cauzele penale, devine evidentă importanța instruirii avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat în domeniul apărării copiilor sau chiar a specializării acestora.

III. RESPECTAREA UNOR CERINȚE PROCESUALE SPECIFICE

III.1. APLICAREA DEJUDICIARIZĂRII

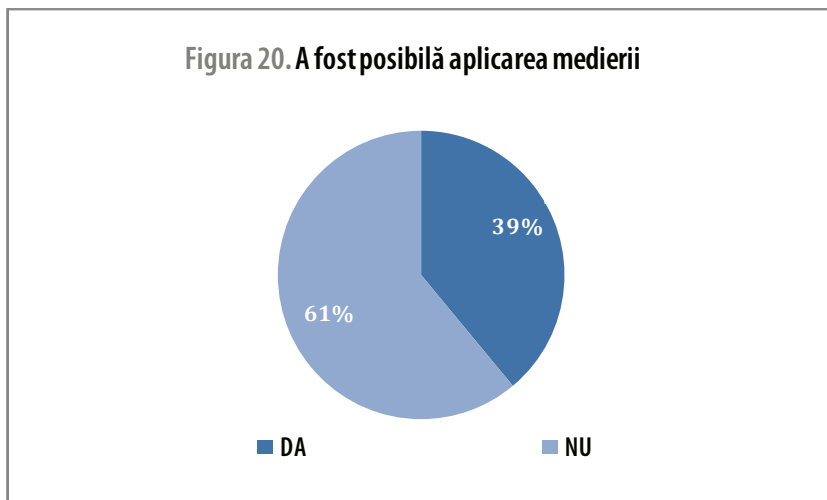
Instrumentarea unei cauze în cadrul procesului penal formal poate avea un impact negativ asupra copiilor. Convenția pentru Drepturile Copilului și alte standarde internaționale, ce constituie cadrul pentru administrarea justiției juvenile stabilesc că trebuie întreprins orice efort pentru a ține copiii în afara sistemului tradițional, aplicându-se alternative oricând este posibil.

Realmente, elementul principal al unui sistem eficient de justiție juvenilă constă în faptul ca acesta să adopte o abordare de intervenție minimă la oricare din etapele în care în atenția autorităților din acest sistem intră copii, folosind căi extrajudiciare sau, altfel spus, alternative justiției tradiționale. Astfel, art. 40.3 (b) din Convenție stabilește ca statele să ia măsuri, de fiecare dată când este posibil, pentru a trata copiii în conflict cu legea fără a recurge la procedura judiciară, subliniind, totuși, că drepturile omului și garanțiile legale trebuie respectate în mod deplin. Această normă mai detaliat se regăsește în Regulile de la Beijing, secțiunea 11 care, printre altele, stabilește cerința de a încerca, pe cât posibil, ca toate cazurile copiilor în conflict cu legea să fie tratate în așa fel, încât să se evite recurgerea la o procedură judiciară.

Legislația RM prevede un șir de posibilități pentru a „scoate” copilul din sistemul de justiție. În principal, acest lucru poate fi făcut prin intermediul împăcării, în baza art. 109 CP RM sau al retragerii plîngerii prealabile, în baza art. 276 CPP RM. Pentru a facilita ajungerea la un acord de împăcare, cadrul legal (și într-o oarecare măsură și cel instituțional) oferă posibilitate părților de a recurge la serviciile unui mediator. Conform Legii cu privire la mediere, medierea poate fi solicitată de către oricare dintre părți, iar cu acordul părților, și de către instanța judecătorească sau, după caz, de organul de urmărire penală.

În niciunul din cele 20 de cazuri monitorizate, în care părți vătămate erau copii, nu a fost atestată împăcarea părților și nici nu s-a utilizat medierea. În cazurile copiilor în conflict cu legea, împăcarea și, deci, medierea a fost posibilă în 39% de situații. Cu toate că era posibilă, aplicarea medierii și implicarea unui mediator nu a fost solicitată.

Figura 20. A fost posibilă aplicarea medierii

Evident că nu întotdeauna medierea este adecvată. Totuși, în viziunea monitorilor, apelarea la instituția medierii este insuficientă. În cel puțin 2 cazuri, disensiunile dintre inculpat și partea vătămată erau nesemnificative, însă acestea nu au putut fi înlăturate, iar minorii au fost nevoiți să suporte consecințele unui proces judiciar cu aplicarea sentinței de condamnare. Apelarea la un mediator putea conduce la crearea unei situații mai favorabile minorului.

Medierea mai are un rol important. Astfel, din 35 de dosare finalizate în primele șapte luni ale monitorizării, 12 s-au încheiat cu împăcarea părților. În cadrul monitorizării s-a observat că încheierea unui acord de împăcare cu partea vătămată poate crea minorului iluzia nepedepsirii pentru faptele sale, dacă împăcarea are loc în condiții necorespunzătoare. Cel puțin în trei cauze împăcarea a avut loc „pe coridoarele instanței”, în două cazuri împăcarea a avut loc fără prezența nemijlocită a inculpatului, aceasta fiind realizată de către reprezentantul legal. În timp ce medierea, ca și proces, este concepută în așa fel încât chiar și atunci când duce la împăcare, făptuitorul să conștientizeze o responsabilizare pentru cele comise.

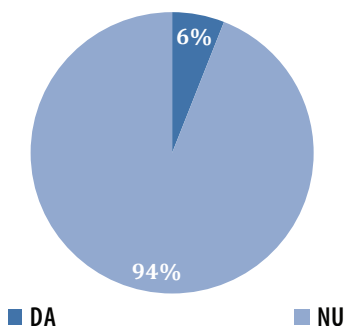
Aplicarea medierii ar genera o cunoaștere mai bună a drepturilor în legătură cu împăcarea de către părți. În unele cazuri, deși părțile vătămate doresc să se împace cu minorii învinuiți la faza de urmărire penală, dosarul este transmis în instanță. Aceasta se întâmplă inclusiv pentru că părțile nu au cunoștință despre dreptul de a se împăca. De exemplu, într-un caz din declarațiile părții vătămate rezultă că respectiva cauză putea fi finalizată încă la faza de urmărire penală, fără a fi transmisă în instanța de judecată, pe motivul că *de facto* a avut loc împăcarea.

În acest context, cu părere de rău, trebuie menționat că părțile nu au cunoștință nici de existența și esența instituției medierii. Totodată, este o lipsă de atitudine a subiecților oficiali ai procesului privind posibilitatea de soluționare a cazului prin apelarea la instituția medierii penale. Remarcăm, Comitetul în Comentariul său a indicat că statele trebuie să ia toate măsurile pentru a promova dejudiciarizarea și, deci, acestea trebuie întreprinse.

O altă opțiune este liberarea de răspundere și aplicarea unei măsuri de constrângere cu caracter educativ. Codul penal prin art. 54 stabilește posibilitatea ca minorii în conflict cu legea, dacă au săvârșit pentru prima oară o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă, să fie eliberați de răspundere penală în conformitate cu prevederile procedurii penale, dacă s-a constatat că corectarea lor este posibilă fără a fi supuși răspunderii penale. Acestor copii li se pot aplica una sau mai multe măsuri de constrângere cu caracter educativ, prevăzute exhaustiv la art. 104 CP care, spre deosebire de pedepsele penale, nu generează antecedente penale.

Numai în 6% din cazuri a fost posibilă aplicarea acestei liberări. Pe când acesta poate fi un indicator pozitiv care semnalează că procurorul se folosește pe deplin de dreptul discreționar respectiv și astfel de dosare nu ajung în instanță.

Figura 21. Posibilitatea încetării procesului cu liberarea de răspundere și aplicarea unei măsuri de constrângere cu caracter educativ

Măsurile cu caracter educativ prevăzute de art. 104 CP sînt:

- avertismentul;
- încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;
- obligarea minorului să repare daunele cauzate, ținîndu-se cont de starea materială a minorului;
- obligarea minorului de a urma un curs de tratament medical de reabilitare psihologică;
- internarea minorului într-o instituție specială de învățămînt și de reeducare sau într-o instituție curativă și de reeducare.

Măsurile date vin să ofere o alternativă pedepsirii penale a unui copil aflat în conflict cu legea. Deși legea nu specifică acest lucru, reieșind din standardele internaționale în domeniu (Convenția, Regulile de la Beijing etc.), aceste măsuri trebuie să fie aplicate cu prioritate față de pedepsirea

penală. Cu alte cuvinte, pentru categoriile prevăzute de infracțiuni, pentru care este posibilă aplicarea măsurilor educative, pedeapsa penală trebuie să fie aplicată numai atunci când aplicarea primelor este considerată insuficientă.

CONȚINUTUL MĂSURILOR EDUCATIVE:

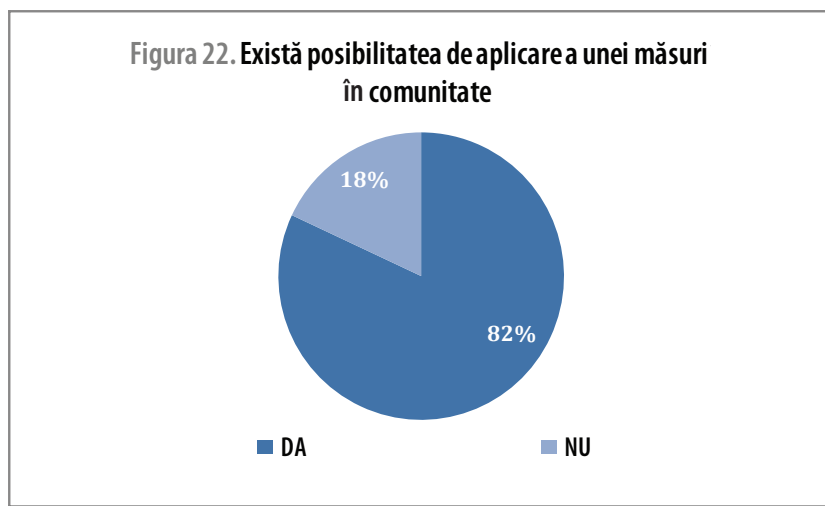
- *Avertismentul* este o explicație adusă copilului despre dauna cauzată de fapta lui și consecințele săvârșirii repetate a unei infracțiuni. Avertismentul, deci, are drept scop ajutarea copilului să înțeleagă greșeala pe care a comis-o și importanța respectării regulilor de drept.
- *Încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat* în calitate de măsură educativă constă în obligarea acestora să exercite un control al comportamentului copilului, care ar preveni săvârșirea de noi încălcări. Această măsură ca atare nu le oferă noi obligații sau drepturi, de exemplu în comparație cu Codul Familiei, dar vine să-i determine să se implice mai activ în activități de educare a copilului, eliminare a factorilor și condițiilor ce conduc la săvârșirea infracțiunilor.
- *Obligarea minorului să repare daunele cauzate, ținându-se cont de starea lui materială* ca măsură educativă impune copilul să compenseze victima pentru pagubele cauzate. Deși în CP nu se indică, această compensare poate avea loc prin oferirea unei sume de bani din sursele financiare deja existente, prin prestarea unor munci în folosul victimei sau prin returnarea obiectelor sau a unora similare în caz că victima acceptă aceasta. Starea materială a copilului se stabilește prin existența unor venituri ale copilului din sursele și în modurile permise de lege. Aceasta din urmă va determina și mărimea daunei care trebuie să fie compensată de către copil.
- *Obligarea minorului de a urma un curs de tratament medical de reabilitare psihologică* este aplicată în cazurile când comportamentul minorului denotă abateri de la normele general acceptate și corectarea acestora necesită intervenția specialiștilor din domeniul reabilitării psihologice. Înainte de aplicarea măsurii, urmează a fi efectuată o evaluare profesională a copilului cu recomandările de rigoare în acest sens.
- *Internarea copilului într-o instituție specială de învățământ și de reeducare* sau într-o instituție curativă și de reeducare este cea mai aspră măsură educativă. La momentul dat, nu poate fi aplicată din cauza lipsei unei asemenea instituții.

În toate dosarele monitorizate, măsurile educative s-au aplicat numai de 3 ori. O dată aceasta a constat în încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, iar de două ori în obligarea minorului să repare daunele cauzate.

În concluzie, chiar dacă aplicarea liberării de răspundere este în general limitată, ea totuși nu se folosește în deplină măsură. Faptul este ilustrat de următorul studiu de caz. Minorul a acționat împreună cu doi majori, sustrăgînd două acumulate și cablu telefonic de pe teritoriul unei societăți comerciale (cauzînd un prejudiciu în valoare de 9550 lei). Minorul este locuitor al mun. Bălți. În prezent nu învață și nu lucrează. Nu are condamnări anterioare. În cursul urmăririi penale a manifestat căință activă, contribuind la descoperirea infracțiunii, a încheiat și un acord de recunoaștere a vinovăției. Prima și a doua ședință au fost amîinate pe motivul neprezentării unuia din inculpații majori. Minorul a fost condamnat la 150 de ore de muncă în folosul comunității,

avându-se în vedere circumstanțele atenuante menționate mai sus. A se vedea în acest sens și studiul de caz nr. 4. Totodată, sînt cazuri cînd aceasta se aplică, a se vedea de ex. studiul de caz nr. 5.

Dacă nu a fost posibilă dejudiciarizarea pe parcursul procesului, atunci este foarte important ca legea să prevadă posibilitatea aplicării unor sancțiuni în comunitate. Figura ce urmează demonstrează că legislația noastră corespunde acestei cerințe.

Datele denotă faptul că o bună parte din cauzele cu implicarea minorilor aflați în conflict cu legea își poate găsi soluționarea prin aplicarea unor măsuri mai blînde față de aceștia, totodată asigurîndu-se respectarea principiului, potrivit căruia la aplicarea unei sancțiuni față de minori trebuie să se urmărească evitarea aplicării privațiunii de libertate. Însă, din rata de 82% de potențială posibilitate, în cauzele monitorizate instanța de judecată a trimis minorul către serviciile comunitare doar în circa 29% din cazuri. În această ordine de idei, în mare parte, s-a apelat la Serviciul de probațiune și comisia locală pentru minori. Astfel, se evidențiază faptul că instanțele de judecată nu utilizează suficient opțiunea de condamnare a minorului în comunitate, apelînd în continuare la opțiunea de amendă sau privațiune de libertate.

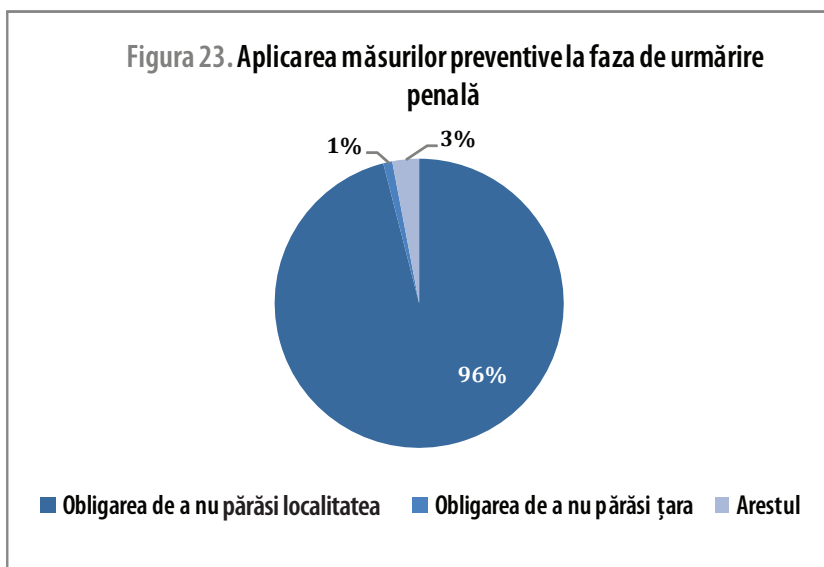
III.2. APLICAREA MĂSURILOR PREVENTIVE

Măsurile preventive pot fi aplicate numai dacă există date care arată că persoana ar fi săvîrșit o infracțiune. În al doilea rînd, ele se aplică pentru asigurarea faptului că minorul nu va împiedica desfășurarea eficientă a procesului penal, existînd suficiente temeiuri rezonabile de a presupune că bănuitul, învinuitul, inculpatul ar putea să se ascundă de organul de urmărire penală sau de instanță, să împiedice stabilirea adevărului în procesul penal ori să săvîrșască alte infracțiuni; de asemenea ele pot fi aplicate de către instanță pentru asigurarea executării sentinței. Pentru ca să fie aplicată măsura preventivă, procurorul trebuie să aducă probe că ar exista unul din pericolele

enumerate mai sus. În al treilea rând, chiar dacă sînt anumite temeiuri pentru a putea fi aplicată o măsură preventivă, trebuie să se procedeze la aplicarea măsurii minime care ar putea să asigure efectul de prevenire.

În acest sens, arestarea preventivă este o măsură excepțională. Caracterul dat este subliniat și de norma procesuală, care spune că arestarea poate fi aplicată doar în cazuri cînd au fost săvîrșite infracțiuni grave cu aplicarea violenței, deosebit de grave sau excepțional de grave. Dar și în aceste cazuri, la soluționarea chestiunii privind aplicarea măsurii preventive în privința minorului, de fiecare dată se discută, în mod obligatoriu, posibilitatea transmiterii lui sub supraveghere, conform dispozițiilor art. 184 CPP.

Așadar, aplicarea arestării preventive va corespunde cerințelor legii atunci cînd, ținînd cont de toate circumstanțele ce caracterizează fapta (inclusiv condițiile de viață și de educare, particularitățile minorului, atitudinea lui față de cele săvîrșite, comportamentul ulterior), această măsură este unica posibilă.

Arestarea preventivă a fost aplicată doar în două cazuri (~3 %) din cele monitorizate. Într-un caz, în cadrul judecății măsura preventivă a fost înlocuită cu arestarea. Chiar dacă nu cunoaștem toate circumstanțele cazurilor, ținînd cont de gravitatea infracțiunilor săvîrșite de copii (o vătămare intenționată medie, o tîlhărie, acțiuni violente cu caracter sexual, trei jafuri) am putea spune că arestarea s-a aplicat în conformitate cu standardele internaționale, adică drept ultim mijloc.

Totodată, trebuie ținut cont de faptul că toate cazurile în care copiii sînt arestați se cere să fie examinate cît mai repede posibil. În studiul de caz nr. 3 este prezentată situația unui minor arestat. Ședința în privința lui a început cu întîrziere semnificativă, de aproape o oră. Întîrzierea a fost cauzată de faptul că minorul aflat în stare de arest a fost adus foarte greu de către polițiștii din escortă. În continuare, acest lucru a prezentat dificultate deoarece ședința care a avut loc la

data de 14.12.2010, începută cu întârziere de peste o oră, a durat aproximativ 60 de minute, după care judecătorul a amânat pronunțarea sentinței pentru data de 16.12.2010. Inculpatul minor aflat în stare de arest a fost condamnat cu suspendarea condiționată a executării pedepsei și a fost eliberat după ședința de judecată. Prin urmare, el a stat în detenție preventivă două zile în plus, fără să fi fost necesar dacă nu ar fi fost întârzierile menționate.

În tabelul citat pot fi remarcate încă două lucruri interesante. În primul rând, chiar dacă legea prevede un set destul de larg de măsuri preventive, aproape în 96% din cazuri s-a folosit obligarea de a nu părăsi localitatea. Asemenea măsură preventivă specifică minorilor, cum ar fi transmiterea copilului sub supravegherea părinților sau altele de acest fel, din anumite considerente, nu au fost utilizate. O altă constatare este că, în toate cazurile, s-a aplicat o măsură preventivă. În acest context, apare întrebarea dacă era necesar în toate situațiile sau măsurile preventive sînt aplicate în mod automat din obișnuință.

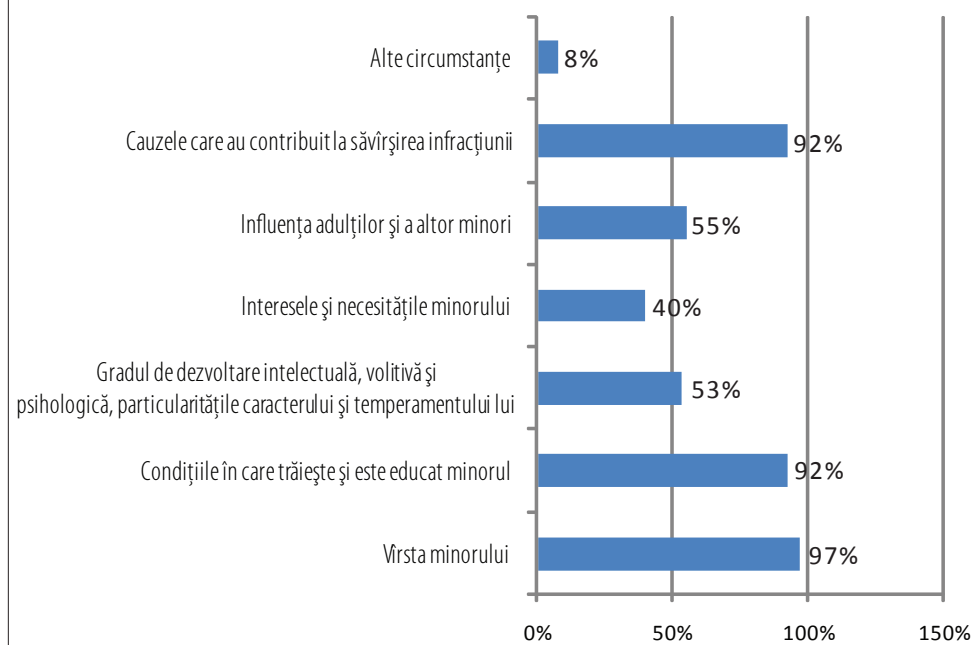
III.3. OBIECTUL PROBATORIULUI

Cercul circumstanțelor care urmează a fi dovedite în cauzele ce implică minori este mai mare decît în cazul adulților. Pe lîngă circumstanțele enumerate, în cauzele privind copii în conflict cu legea prevederile legale stabilesc obligativitatea de a constata:

- vîrsta minorului (ziua, luna, anul nașterii);
- condițiile în care trăiește și este educat minorul, gradul de dezvoltare intelectuală, volitivă și psihologică, particularitățile caracterului și temperamentului, interesele și necesitățile lui;
- influența adulților sau a altor copii asupra minorului;
- cauzele și condițiile care au contribuit la săvîrșirea infracțiunii;
- în cazul în care se constată că minorul suferă de debilitate mintală, care nu este legată de o boală psihică, trebuie să se stabilească, de asemenea, dacă el a fost pe deplin conștient de săvîrșirea actului.

Circumstanțele suplimentare care sînt incluse în obiectul probațiunii în cazurile cu minori au sarcina de a asigura ocrotirea acestora de un eventual abuz al statului și de o învinuire neîntemeiată, precum și de a garanta ca orice măsură aplicată față de minor să fie proporțională faptei comise de către acesta. Circumstanțele stabilite vor asigura cercetarea multilaterală sub toate aspectele a cauzei penale pentru o hotărîre echitabilă.

Figura 24. Circumstanțele stabilite în ședințele de judecată coraportate la numărul de cauze

Fiecare circumstanță are o importanță anume în soluționarea corectă a cazurilor privind copiii. Cu toate acestea, din tabelul de mai sus conchidem că nu toate sînt apreciate la fel de către instanțele de judecată. Astfel, constatăm că aproape în toate cauzele a fost stabilită vîrsta copilului. Pe locul doi se află condițiile de trai și de educație ale acestuia și cauzele care au contribuit la săvîrșirea infracțiunii, fiind stabilite în aproape 92% din cazuri. În ordine descrescătoare, urmează stabilirea influenței adulților și a altor minori 55%, gradul de dezvoltare intelectuală, volitivă și psihologică 53%, interesele și necesitățile minorului 40%. Alte circumstanțe stabilite au fost: existența antecedentelor penale, repararea daunei, prezența copiilor.

Este evident că în primul rînd instanțele stabilesc circumstanțele care au importanță la individualizarea pedepsei. Totodată, instanțele acordă atenție și altor momente care ar putea fi importante, cum ar fi interesele minorului, necesitățile acestuia. Însă și circumstanțele cărora li se acordă mai puțină atenție de asemenea sînt importante. De exemplu, influența adulților; dacă ne gîndim la faptul că influența psihică sau fizică se consideră o circumstanță atenuantă, este necesar ca la urmărirea cauzei penale să se constate dacă nu a existat o asemenea influență din partea altor persoane, precum și caracterul acestei influențe. Aceeași situație este și în cazul cînd sînt date care atestă că minorul se află într-o dependență materială față de adult. La examinarea cauzelor privind infracțiunile săvîrșite în grup este necesar să se constate rolul și gradul de participare la crimă a fiecărui inculpat minor și în sentință să se expună clar de săvîrșirea căror acțiuni criminale este recunoscut vinovat.

Pentru a se stabili aceste circumstanțe, vor fi ascultați părinții minorului, educatorii lui și alte persoane care ar putea comunica datele necesare, de asemenea se va cere efectuarea unei anchete sociale, prezentarea documentelor necesare și se vor efectua alte acte de urmărire penală și judiciară. *Ancheta socială* în urma căreia se întocmește un referat se efectuează de către consilierii de probațiune și include atât datele necesare despre minor, cât și perspectivele de reintegrare în societate, eficacitatea pedepsei, evidențierea unor aspecte concrete care nemijlocit conduc la corectarea comportamentului infracțional.

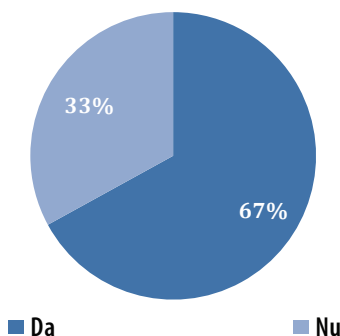
Regulile de la Beijing stabilesc că, exceptînd unele infracțiuni minore, înainte ca autoritatea competentă să poată lua o decizie, condițiile de trai și alte circumstanțe importante urmează a fi stabilite printr-o anchetă socială. Referatele presentențiale sînt recunoscute ca fiind indispensabile în majoritatea cauzelor.

Referatul presentențial de evaluare psihosocială a personalității este un document scris, cu caracter consultativ și de orientare, avînd rolul de a oferi organului de urmărire penală, procurorului, instanței de judecată date despre persoana bănuțului, a învinutului sau a inculpatului, despre nivelul de instruire școlară, despre comportamentul, mediul familial, cercul de prieteni și despre factorii care influențează sau pot influența conduita lui generală. La întocmirea referatului presentențial de evaluare psihosocială a personalității se contactează membrii familiei, prietenii, colegii, alte surse de informație, cum ar fi psihologi, cadre didactice, asistenți sociali, medici, alți specialiști, precum și persoanele care pot contribui realmente la reflectarea tabloului psihosocial al personalității bănuțului, a învinutului sau a inculpatului.

Conform Legii cu privire la probațiune (art. 8) în privința unui minor, referatul presentențial de evaluare psihosocială a personalității se întocmește în mod obligatoriu.

Efectuarea anchetei sociale urmărește elucidarea cauzelor și condițiilor care au favorizat comportamentul antisocial al minorului, cunoașterea mediului în care trăiește acesta, în scopul aplicării celor mai potrivite măsuri sau sancțiuni. În pofida obligativității și importanței referatelor, acestea au fost solicitate numai în două treimi din cazuri.

Figura 25. A fost solicitat un referat de evaluare psihosocială (referat de probațiune)?

În toate cazurile, referatele au fost solicitate de procuror. Totodată, nu s-a putut constata în ce măsură acestea sînt utile și judecătorilor. Sînt factori indirecti care indică faptul că referatele nu întotdeauna sînt luate în considerație¹⁷.

III.4. AUDIEREA COPIILOR

• Cerințe generale privind audierea minorilor

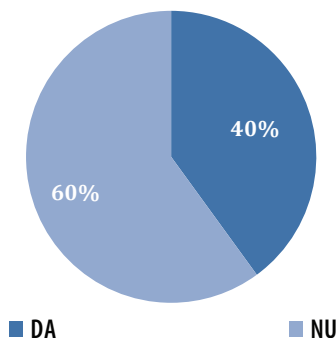
Liniile directoare pentru acțiune privind copiii din sistemul judiciar penal, adoptate în 1997 de Consiliul Economic și Social al ONU, recomandă ca statele să modifice legislația procesual penală pentru a permite înregistrarea video a declarațiilor copilului și prezentarea acestei înregistrări în instanță în calitate de probă. Liniile directoare cu privire la Justiție în ceea ce privește chestiunile ce implică copii victime sau martori ai infracțiunii (2005) în același sens recomandă limitarea numărului de audieri ale copiilor. Pentru aceasta statele ar urma să adopte proceduri speciale de colectare a probelor de la copii victime și martori, cum ar fi de exemplu înregistrarea video, care ar duce la reducerea numărului audierilor, declarațiilor, interviurilor și altor tipuri de contacte cu sistemul de justiție care nu sînt necesare. La fel, este subliniată necesitatea de a evita contactul copilului martor sau victimă cu persoana acuzată.

Legislația Republicii Moldova prevede modalități speciale de audiere (art. 110 CPP) care ar exclude contactul martorului cu inculpatul. În niciun dosar monitorizat nu s-a aplicat această procedură. Probabil că o explicație ar fi limitarea utilizării acestei proceduri la cazurile în care există motive temeinice de a considera că viața, integritatea corporală sau libertatea martorului ori a unei rude apropiate a lui sînt în pericol în legătură cu declarațiile pe care acesta le face. Din acest punct de vedere, considerăm că folosirea procedurii respective trebuie extinsă și pentru cazurile cînd contactul victimei cu inculpatul în ședință publică ar putea să influențeze negativ (de exemplu în infracțiuni sexuale etc.).

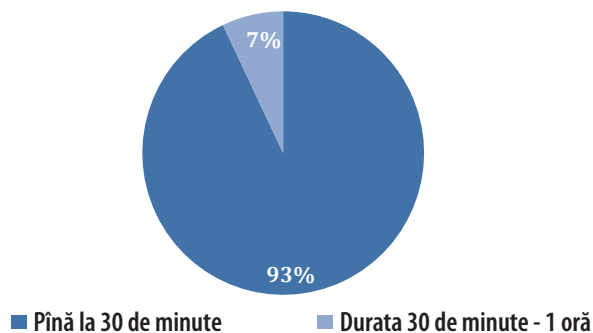
Totodată, dorim să atenționăm că legea noastră în art. 109 CPP permite audierea martorului la urmărirea penală în fața judecătorului de instrucție anume cu scopul prevenirii victimizării acestuia. Dar în niciun dosar nu a fost constatată utilizarea acestei proceduri, cu toate că printre dosarele monitorizate se afla și un dosar de viol, unul de perversiuni sexuale, acestea fiind infracțiuni datorită caracterului cărora revictimizarea este foarte posibilă.

Cu excepția celor menționate, în linii generale instanțele au respectat cerințele art. 109 CPP privind modalitatea de audiere a martorului. Doar într-un caz monitorizat a fost identificată obiecția monitorului referitor la faptul că în cadrul ședinței de judecată un inculpat minor a fost audiat în prezența altor inculpați minori, coautori la comiterea infracțiunii, iar interesele acestora, în opinia monitorului, ar fi cerut audierea separată. În plus, modalitatea dată ar contribui mai obiectiv și eficient la atingerea scopului procesului penal – aflarea adevărului.

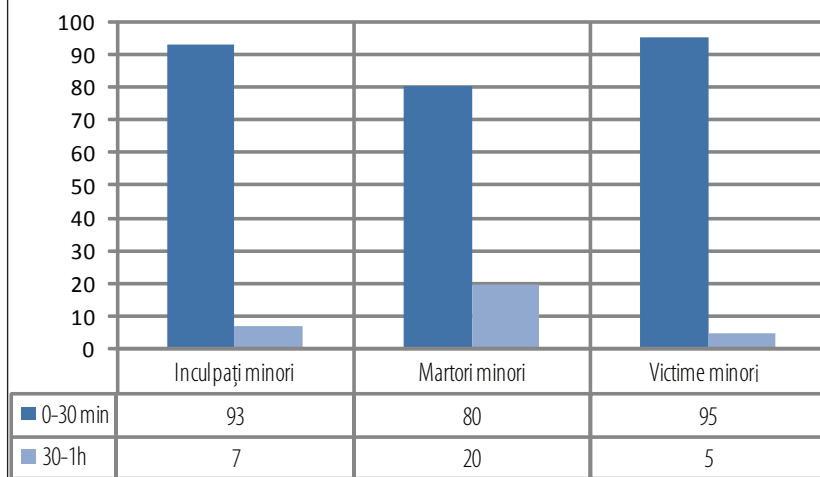
¹⁷ Pentru detalii vezi: Probațiunea în Republica Moldova: Raport de monitorizare. Inst. de Reforme Penale – Ch.: „Bons Offices” SRL, 2011.

Figura 26. Adresarea întrebărilor sugestive martorului minor

Monitorii, totuși, au observat o tendință de a pune întrebări sugestive martorului minor (40% din cazuri). Ținând cont de particularitățile copiilor, psihologia judiciară recomandă că uneori audierea copiilor este bine de început nu cu întrebări deschise, după cum prescrie regula generală, dar cu întrebări închise. Acestea, însă, nu trebuie confundate cu întrebările sugestive care sînt interzise de lege în termeni absoluți.

Figura 27. Durata audierii neîntrerupte a copilului acuzat, victimă sau martor

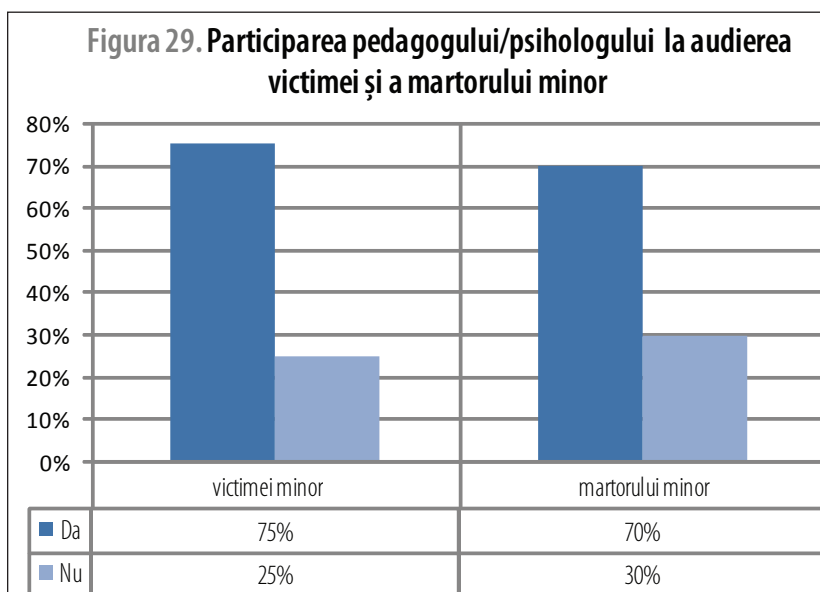
Audierile minorilor nu au încălcat nici regula privind durata acestora. Nicio audiere nu a durat mai mult de o oră. De fapt, aproximativ 93% din toate audierile au durat pînă la 30 de minute. Analizate în cote procentuale, se constată că cel mai mult durează audierea copiilor martori, care sînt urmați de copiii în conflict cu legea și de copiii victimă.

Figura 28. Durata audierii neîntrerupte pe categorii de copii

• Participarea pedagogului/psihologului

Participarea obligatorie a pedagogului sau psihologului în cadrul audierii este o altă garanție a apărării drepturilor și intereselor legitime ale unui copil aflat în conflict cu legea. Totuși, existența acestei norme nu reușește în deplină măsură să-și atingă scopurile din cauza că o serie de întrebări au rămas fără răspuns din partea legiuitorului. În particular, legea nu stabilește care este scopul prezenței pedagogului/psihologului, care este statutul legal al acestuia, care sînt cerințele față de persoana care participă în această calitate (trebuie să fie pedagog/psiholog în virtutea formării profesionale sau să și practice), care este modalitatea de atragere în proces etc.

Drept rezultat, în practică există discrepanțe în ceea ce privește diferite aspecte ale participării acestui subiect procesual. Mai mult ca atît, nu rareori se întîlnește opinia că participarea pedagogului/psihologului este mai mult o formalitate și ca urmare de multe ori acesta nici nu este prezent. În cadrul monitorizării, de exemplu, într-o pătrime din cazurile de audiere a victimei minore și aproape în o treime din cazurile de audiere a martorului minor pedagogul/psihologul nu a fost prezent. Au fost atestate absențe ale pedagogului/psihologului și în cazurile copiilor în conflict cu legea. Monitorii constată că un aport considerabil a avut prezența și asistența a 3 psihologi angajați de către IRP, care contribuiau în măsura disponibilității la asistența copiilor în ședințele de judecată.

Reticența privind participarea obligatorie a pedagogului/psihologului a fost exprimată nu numai de către lucrătorii practici, dar și de către savanți. Astfel, de exemplu, după părerea profesorului Makarenko, participarea obligatorie a pedagogului sau psihologului în cadrul audierii copilului în conflict cu legea, care nu a împlinit șaisprezece ani și cu atât mai mult optsprezece ani, nu este întotdeauna necesară¹⁸. Gukovskaia consideră că ajutorul pedagogului la audierea copilului este efemer. Prezența unor terțe persoane la audiere împiedică crearea unei atmosfere de încredere și blochează copilul. Prezența pedagogului stânjenește copilul, el nu dorește să fie privit negativ. Nici pedagogul nu se simte bine într-un rol neobișnuit pentru el. De aceea, prezența pedagogului de multe ori este o barieră, și nu un ajutor în stabilirea contactului psihologic cu copilul¹⁹.

Totuși, standardele internaționale susțin participarea persoanelor de tipul pedagogului sau psihologului la audierea copiilor (a se vedea, de exemplu, Liniile directe cu privire la Justiție în ceea ce privește chestiunile ce implică copii victime sau martori ai infracțiunii). În cele din urmă, întrebarea principală nu este dacă trebuie să participe pedagogul. Majoritatea susține că este nevoie, dar ca participarea lui să fie una eficientă trebuie rezolvate un șir de chestiuni, cum ar fi statutul pedagogului, cerințele înaintate față de acesta, mecanismul de implicare etc.

În ceea ce privește statutul legal al pedagogului, părerea savanților este împărțită. Cei mai mulți privesc pedagogul ca pe un specialist care deține cunoștințe în domeniul pedagogiei și psihologiei adolescenților²⁰. Alții consideră că pedagogul nu trebuie să fie identificat cu

¹⁸ Макаренко И.А., Проблемы участия третьих лиц в процессе расследования уголовных дел в отношении несовершеннолетних, Вопросы ювенальной юстиции, №1 (10) 2007 <http://juvenjust.org/index.php?showtopic=429>.

¹⁹ Гуковская Н.И., Участие третьих лиц в допросе обвиняемого (в порядке обсуждения). Вопросы борьбы с преступностью. М., 1974., с. 110-112.

²⁰ Леви А.А., Пичкалева Г.И., Селиванов Н.А., Получение и проверка показаний следователем. — М., 1987. — с. 8.

specialistul²¹. Răspunsul la această întrebare nu este unul lipsit de importanță, deoarece are implicații practice concrete în ceea ce privește alegerea pedagogului care trebuie să participe și clarificarea funcțiilor pe care le are pedagogul în cadrul procesului penal.

Dacă ne orientăm că pedagogul are statut de specialist, atunci funcția pe care acesta o îndeplinește pe parcursul procesului penal este una de contribuire la stabilirea adevărului. Astfel, conform art. 87 alin. (2) CPP, specialistul trebuie să posede suficiente cunoștințe și deprinderi speciale pentru acordarea ajutorului necesar organului de urmărire penală sau instanței. Ajutorul despre care este vorba este orientat, conform definiției specialistului dată în art. 6, la stabilirea adevărului. Se pare, însă, că limitarea funcțiilor pedagogului numai la cea de suport acordat organului de urmărire penală pentru a stabili adevărul nu ar fi corectă. Este adevărat că pedagogul sau psihologul urmează să ajute organul de urmărire penală să-și îndeplinească funcțiile de stabilire completă și obiectivă a circumstanțelor unei cauze penale. Totodată, este clar și faptul că participarea pedagogului trebuie să excedeze acest rol.

În Comentariul său general cu privire la drepturile copiilor în justiția juvenilă din februarie 2007, Comitetul pentru Drepturile Copilului menționează că în ceea ce privește audierea trebuie să existe metode de supraveghere independente care ar asigura că declarațiile obținute sînt făcute benevol și nu sînt obținute prin metode neadecvate și, în același timp, sînt adevărate. În acest sens, Comitetul menționează că instanța de judecată sau, după caz, altă autoritate competentă, atunci cînd evaluează caracterul voluntar al recunoașterii vinovăției de către copil, trebuie să țină cont și de faptul dacă la audiere a fost prezent un consilier legal sau un alt tip de consilier. În această ultimă categorie, în opinia noastră, ar putea fi inclus pedagogul.

Într-un anumit sens pedagogul este chemat să protejeze drepturile și interesele copilului la efectuarea audierii care, printre altele, se manifestă prin asigurarea că acel copil nu este intimidat în vreun fel în cadrul audierii. Acest lucru este subliniat în legislația unor țări. De exemplu, legislația bielorusă stabilește că pedagog (psiholog) este persoana care este implicată în audierea copiilor în scopul stabilirii unui contact psihologic, a unei atmosfere de încredere și a respectării drepturilor și intereselor legitime ale copiilor. Liniile directoare cu privire la Justiție în ceea ce privește chestiunile ce implică copii victime sau martori ai infracțiunii menționează că implicarea unor experți psihologi în cadrul audierii ar fi de dorit pentru facilitarea audierii, reducerea unei intimidări potențiale și pentru o audiere într-o manieră prietenoasă copilului.

Cu toate că această perspectivă nu exclude faptul că pedagogul ar putea în continuare să ajute organul de urmărire penală la aflarea adevărului, în anumite situații aceasta nu ar fi într-un totu adevărat și într-un oarecare sens statutul pedagogului/psihologului nu coincide cu statutul clasic al specialistului.

O altă întrebare ce urmează a fi clarificată constă în modalitatea în care pedagogul sau psihologul își realizează rolul. Conform legii, pedagogul sau psihologul este în drept, cu consimțămîntul organului de urmărire penală, să pună întrebări minorului, iar la sfîrșitul audierii să ia cunoștință de procesul-verbal sau, după caz, de declarațiile scrise ale minorului și să facă observații în scris

²¹ Vezi: Строгович М.С., Курс советского уголовного процесса. — М., 1970. Т. 2. — с. 477.

referitor la plenitudinea și corectitudinea înscrierii lor.

Cu părere de rău, bazându-ne pe rezultatele monitorizării, se poate afirma că pedagogul nu îndeplinește niciun rol în practică. Monitorii au observat că în cazul participării pedagogului sau psihologului, aceasta se reduce la o simplă formalitate, de cele mai multe ori fiind o participare inactivă. Un exemplu în acest sens este cauza cu participarea minorului X, la care psihologul, pe lângă faptul că a fost inactiv, la finele ședinței de judecată nici nu a fost solicitat să prezinte concluzii verbale referitoare la personalitatea copilului.

Unii judecători sînt nepăsători la prezența sau lipsa psihologului/pedagogului pentru minori. Neformal se identifică situații (în număr de 3, în perioada monitorizării) cînd persoana care participă în ședința de judecată în calitate de pedagog sau psiholog nu are studiile corespunzătoare, asigurînd doar prezența poziției date în ședința de judecată, prevăzută de lege. Evident că și prestația sa nu este una profesională. Motivul acestor acțiuni este lipsa pe lângă instanțe a unui pedagog/psiholog permanent.

În practică rolul pedagogului sau psihologului se rezumă la asistarea la audiere și semnarea procesului-verbal la sfîrșitul acțiunii. Uneori pedagogul pune întrebări. Cunoaștem relativ puține cazuri cînd pedagogul a făcut mai mult decît atît (de exemplu, a oferit o consultație organului de urmărire penală privind psihologia copilului și modalitățile de stabilire a contactului psihologic cu acesta etc.). Mai mult ca atît, uneori pedagogul nu este prezent la audiere și vine ulterior și semnează. Cu toate că o astfel de situație pare a fi în contradicție cu legea, în doctrină s-a menționat că pedagogul sau psihologul nu neapărat trebuie să fie prezent în cadrul audierii pentru a-și îndeplini funcția.

Piussa, spre exemplu, spune că modalitatea de participare a pedagogului la audiere poate fi diferită, iar forma concretă de participare este stabilită în fiecare caz de către organul de urmărire împreună cu pedagogul. Astfel, Piussa susține că participare în audiere este și atunci cînd pedagogul ajută organul de urmărire penală să pregătească audierea, iar la audierea propriu-zisă nu este prezent. În acest caz, pedagogul în prealabil familiarizează organul de urmărire penală cu trăsăturile psihice ale copilului și discută cu organul de urmărire penală tactica audierii și mai ales căile de stabilire a unui contact psihologic cu copilul. O astfel de participare trebuie să constituie forma de bază a participării, consideră Piussa. În opinia sa, participarea pedagogului poate însemna și prezența numai la o parte a audierii. Astfel de participare ar putea fi necesară din considerente tactice cînd pedagogul participă numai la stabilirea contactului psihologic, iar apoi pleacă²².

Deși o astfel de participare nu este un lucru absolut incompatibil cu anumite standarde internaționale, practica noastră merge pe altă cale, presupunînd prin participare și prezența efectivă pe parcursul audierii. Nu înțelegem care ar putea fi chestiunile pe care copilul le-ar putea împărtăși procurorului, dar nu și pedagogului (cu condiția că acesta este bine ales). Așadar, ținem să reiterăm ideea că pedagogul sau psihologul trebuie să se implice nu numai la etapa audierii, dar mai înainte, ajutînd procurorul să pregătească audierea dată. În aceeași ordine de

²² Пюсса О., Участие педагога в допросе несовершеннолетних / Участие педагога в допросе несовершеннолетних//Правоведение: 1966, № 4. – с. 165.

idei, susținem și opinia ca pedagogul care a participat prima dată la audiere să fie ulterior invitat în proces, evitînd intervenția altui pedagog.

În doctrină s-a dezbătut și calitatea pedagogului/psihologului care este invitat. S-a menționat că întrebarea despre invitarea unui pedagog cunoscut sau necunoscut copilului poate fi decisă după luarea în considerare a unui șir de factori, cum ar fi gradul de dezvoltare al copilului, caracterul infracțiunii și alte circumstanțe ale cauzei²³. Părerile savanților în acest sens sînt împărțite.

Unii autori susțin că pornind de la rolul pedagogului, cel mai eficient ar fi să fie invitat un pedagog cunoscut copilului, care este respectat de acesta și care are posibilitatea stabilirii unui contact psihologic eficient cu minorul. După părerea lui Strebij, la audierea copilului în conflict cu legea are sens să fie invitat un pedagog care este respectat de către cel audiat și poate să-l influențeze pozitiv²⁴. Șeifer consideră că un pedagog cunoscut trebuie să fie prezent atunci cînd particularitățile minorului împiedică stabilirea unui contact psihologic cu acesta²⁵. Alții pun accentul pe consecințele negative ale participării unui pedagog cunoscut, menționîndu-se că ar putea fi cazuri cînd chemarea unui pedagog cunoscut nu numai că nu contribuie la reușita audierii, dar chiar este dăunătoare, deoarece copilului îi poate fi rușine să povestească despre anumite circumstanțe²⁶.

Dacă pornim de la ideea că pedagogul trebuie să ajute procurorul să stabilească un contact psihologic și să mențină acest contact, atunci este necesar ca pe lîngă cunoștințe despre particularitățile psihologice ale adolescenților, pedagogul să mai cunoască și particularitățile psihologice ale copilului care este audiat. Din acest punct de vedere, participarea unui pedagog care cunoaște copilul pare a fi de preferat.

În practica organelor de urmărire penală în calitate de pedagog deseori participă unul care nu este cunoscut copilului. Evident că, întîlnind pentru prima dată un copil, pedagogul nu va putea în deplină măsură să stabilească un contact psihologic eficient și, de fapt, de multe ori se transformă într-un participant pur formal. Implicarea acestuia adesea este una episodică. De aceea s-a opinat că este mult mai eficientă implicarea în cadrul audierii a unui pedagog pe care copilul îl cunoaște²⁷.

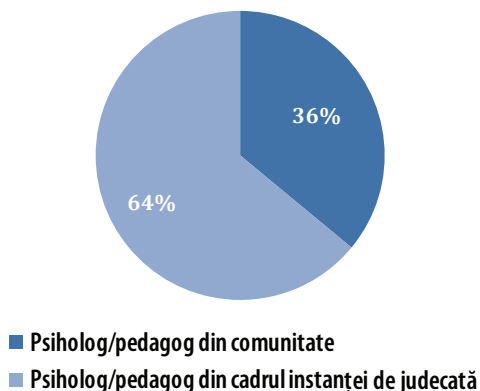
²³ Карнеева Л.М., Соловьев А.Б., Чувилев А.А., Допрос подозреваемого и обвиняемого. — М., 1969. — с. 37.

²⁴ Применение экспертизы и других форм специальных познаний в советском судопроизводстве. — Свердловск, 1984. — с. 69-70.

²⁵ Шейфер С.А., Следственные действия. — М., 1981. — с. 86.

²⁶ Карнеева Л.М., Соловьев А.Б., Чувилев А.А., Допрос подозреваемого и обвиняемого. — М., 1969. — с. 37.

²⁷ Пюсса О., Участие педагога в допросе несовершеннолетних / Участие педагога в допросе несовершеннолетних // Правоведение. — 1966. — № 4. — с. 163.

Figura 30. Afilierea pedagogului sau psihologului

În procesul monitorizării s-a constatat că aproape în două treimi din toate cauzele pedagogul/psihologul era din cadrul instanței de judecată, adică necunoscut copilului și nici acesta nu cunoștea copilul. (Situția poate fi similară și în cazul pedagogilor din afara instanței și, deci, procentajul cazurilor în care pedagogii nu cunosc copiii de fapt este mult mai mare).

Au fost aduse, însă, și argumente contra participării unui pedagog cunoscut. Ca circumstanțe care ar împiedica participarea pedagogului cunoscut s-a menționat faptul că prezența acestuia poate să-l facă să se închidă în sine sau chiar să-l determine să facă declarații false. În afară de rușinea față de profesor, motive ar mai putea fi teama că prin intermediul acestuia despre fapta copilului ar putea să se afle la școală, că ar putea fi pedepsit și la școală etc. În practică, au fost constatate situații în care participarea pedagogilor cunoscuți bloca procesul de depunere a declarațiilor de către copiii părți vătămate în cazurile pe care copilul le consideră rușinoase (infrațiuni sexuale, escrocherii, violență fizică din partea semenilor)²⁸.

La examinarea diferitelor argumente despre invitarea unui pedagog cunoscut sau necunoscut, probabil că cel mai corect ar fi să constatăm că nu există o regulă unică pentru toate situațiile. Această chestiune trebuie să fie soluționată individual. În acest scop, ca și în cazul reprezentantului legal, considerăm că decizia de a invita unul sau alt pedagog trebuie să fie luată după o cercetare suplimentară sub aspectul dat a tuturor circumstanțelor relevante și, de dorit, după consultarea părerii copilului în acest sens.

Pornind de la ideea expusă, ajungem la concluzia că uneori în calitate de pedagog ar trebui să participe unul cunoscut copilului. Dar pedagogul care îl cunoaște, cel mai des este pedagogul care îi predă și, fără îndoială, în virtutea diferitelor circumstanțe (prezența stereotipurilor, istoria relațiilor cu copilul, obligația de a educa copilul etc.) el nu va fi imparțial. Acest lucru exclude participarea lui ca specialist deoarece, conform art. 87, specialistul este persoana chemată pen-

²⁸ Пюсса О., Участие педагога в допросе несовершеннолетних / Участие педагога в допросе несовершеннолетних // Правоведение. – 1966. – № 4. – с. 164.

tru a participa la efectuarea unei acțiuni procesuale în cazurile prevăzute de cod, care nu este interesată de rezultatele procesului penal. Reiese că, chiar dacă participarea pedagogilor copiilor ar fi recomandabilă pentru unele cazuri, aceștia nu ar avea posibilitatea să participe ca specialiști, deoarece implicit s-ar putea considera că ar avea un interes contrar prevederilor art. 87. Din această perspectivă, nu am putea considera pedagogul ca fiind specialist.

Pînă la urmă, o chestiune importantă care a fost identificată în cadrul monitorizării este prezența continuă a pedagogului. Aproape în toate cazurile era evident că pedagogul nu cunoștea nici copilul, nici situația acestuia și nici cazul examinat.

Liniile directe cu privire la Justiție în ceea ce privește chestiunile ce implică copii victime sau martori stabilesc că participarea copilului la audieri și procese de judecată trebuie să fie planificată din timp și trebuie făcut tot posibilul ca să se asigure o continuitate în relațiile dintre copii și profesioniștii cu care aceștia vin în contact. Pedagogul din cadrul instanței este totdeauna (sau aproape totdeauna) o altă persoană. În câteva cauze chiar în cadrul instanței a avut loc aducerea unei noi persoane în calitate de pedagog sau psiholog, care alături de copil apare ca un subiect oficial al procesului, esența participării căruia el nu o înțelege corect. Din acest considerent, este preferabilă participarea permanentă a unei singure persoane în calitatea dată.

Cu referire la aspectul abordat, Kostițki susține ideea atragerii în procesul penal în primul rînd a unui specialist în domeniul psihologiei, iar în lipsa acestuia, ca excepție, a unui pedagog²⁹. Melnikova la fel crede că mai folositoare ar fi cunoștințele unui psiholog sau chiar ale unui medic-psihoterapeut, decît ale unui pedagog³⁰.

Opinia pare să fie una potrivită, dacă ținem cont de faptul că printre circumstanțele care urmează a fi stabilite în cauzele cu minori sînt și stabilirea gradului de dezvoltare intelectuală, volitivă și psihologică a copilului, particularitățile caracterului și temperamentului, interesele și necesitățile lui, adică a acelor circumstanțe care țin primordial de domeniul psihologiei. Atragerea unui specialist în domeniul psihologiei vîrstelor în cadrul audierii ar permite folosirea acestuia ulterior pentru constatarea circumstanțelor menționate mai sus. În afară de aceasta, psihologul pare a fi mai potrivit decît pedagogul pentru realizarea funcțiilor specifice din cadrul audierii, cum ar fi, de exemplu, stabilirea unui contact psihologic cu copilul etc.

Concluzia monitorilor în această privință a fost că în cauzele cu minori prezența psihologului se impune, indiferent dacă participă sau nu pedagogul. Psihologul trebuie să lucreze cu minorul pe tot parcursul procesului penal, și nu doar să facă cunoștință cu acesta în ședința de judecată. Credem că ar fi bine ca, de la începutul și pînă la sfîrșitul procesului penal, minorul să beneficieze de serviciile aceluiași psiholog.

În concluzie, la organizarea audierii unui copil, organul de urmărire penală ar trebui să se orienteze în primul rînd la invitarea unui psiholog cu specializarea respectivă, care va participa în calitate de specialist. Dacă acest lucru nu este posibil, atunci organul de urmărire, după analiza tuturor circumstanțelor relevante, poate invita fie pedagogul copilului, fie un alt pedagog. Atunci

²⁹ Костицкий В.М., Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе: Дис. докт. юрид. наук. Львов, 1990, с. 16.

³⁰ Мельникова Э.Б., Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. М.: Дело, 2001, с. 96.

cînd la audiere participă un psiholog sau un pedagog pe care copilul nu îl cunoaște, considerăm obligatoriu să li se ofere acestora timp înainte de audiere pentru ca să poată discuta cu copilul și să ia cunoștință și de alte date care l-ar ajuta în îndeplinirea funcțiilor în cadrul audierii.

În practică se întîlnesc cazuri cînd pedagogul invitat este o persoană care face parte din organul de urmărire penală și care participă formal nu numai din cauza relației cu organul de urmărire penală, dar și întrucît competențele sale profesionale sînt departe de cerințele față de rolul pe are îl are. Organul de urmărire penală motivează astfel de situații prin lipsa unui mecanism clar care ar reglementa modul de atragere a pedagogului, dificultățile care apar la găsirea unui pedagog disponibil în termene necesare. Este un aspect ce urmează a fi reglementat. Pe de o parte, aceasta ar face ca pedagogii implicați să fie de o competență înaltă, iar pe de altă parte, s-ar reduce tendințele și posibilitățile de abatere de la lege.

În instanța în care a avut loc monitorizarea, majoritatea pedagogilor erau colaboratori ai acesteia, de multe ori activînd și în calitate de interpreți sau în alte funcții, astfel problema atragerii unor pedagogi în cadrul ședințelor rămîne a fi actuală.

Un exemplu de reglementare în acest sens poate servi Republica Belarus. În această țară, în 2001, printr-o hotărîre de guvern a fost adoptat un regulament privind procedura de implicare a pedagogului (psihologului) în procesul penal. Conform regulamentului, conducătorii direcțiilor de învățămînt, împreună cu instituțiile de învățămînt, în baza adresării organelor de drept anual stabilesc componența nominală a pedagogilor (psihologilor) care, cu acordul lor, vor participa în cadrul procesului penal. În paralel, se întocmește un orar de implicare a pedagogilor. Acestor persoane li se eliberează o legitimație. Atunci cînd are nevoie, organul de urmărire penală sună pedagogul care este de serviciu, iar acesta este obligat să se prezinte. Cu toate că mecanismul respectiv nu soluționează unele probleme puse în discuție, el ar servi ca un model pentru ceea ce se poate întreprinde în acest domeniu.

• Participarea interpretului la audiere

Atunci cînd copilul nu înțelege sau nu vorbește limba în care are loc procesul, acesta are dreptul la asistența unui interpret. Comitetul recomandă ca interpreții care participă în astfel de cazuri să fie instruiți în ceea ce privește lucrul cu sau pentru copii, deoarece folosirea și înțelegerea limbii materne de către copii poate fi diferită de cea a adulților. Lipsa cunoștințelor sau a experienței în această privință poate să împiedice copilul să înțeleagă pe deplin întrebările și să submineze dreptul la un proces echitabil și la o participare eficientă.

În cauzele copiilor martori sau victime, numai în două cazuri a fost nevoie de interpret, instanța asigurînd participarea acestuia. În rest, fie copiii au fost audiați în limba maternă, fie într-o altă limbă pe care aceștia o înțeleg. Aceasta nu vine în contradicție cu dreptul de a beneficia de un interpret deoarece, după cum subliniază Comitetul, atunci cînd copilul, în afară de limba maternă, înțelege și vorbește limba oficială a procesului, nu este nevoie să i se pună la dispoziție un interpret.

În ceea ce privește copiii în conflict cu legea, în 35 de cazuri a fost implicat un interpret, acesta fiind un colaborator al instanței. Totuși, în aceste cazuri, monitorii au descoperit nereguli în ceea ce privește participarea interpretului. Uneori interpretul invitat la ședințe din anumite motive nu se prezenta. În asemenea cazuri, traducerea sumară se efectua de către subiecții oficiali ai procesului – judecătorul, procurorul, apărătorul, și nu de persoana competentă în acest sens. O altă situație întâlnită relativ des este desfășurarea ședințelor în două limbi alternativ – în limba de stat și în limba rusă – fără asigurarea unui interpret. Acest rol de multe ori și-l asumă judecătorul, traducând pentru grefieră declarațiile inculpatului.

IV. STUDII DE CAZ

STUDIUL DE CAZ NR. 1

Ședința a avut loc în biroul judecătorului. La ea, în afară de judecător, procuror, grefier, au participat minorii învinuiți și apărătorii acestora. La ședință nu au fost nici pedagogul, nici psihologul, nici reprezentanții legali ai minorilor. Din cauza dată, ședințele s-au desfășurat în două limbi alternativ – în limba de stat și în limba rusă – fără participarea unui interpret. Deși a fost posibil de deferit cauza la mediere, implicarea mediatorilor nu a fost solicitată. Nici judecătorul nu a recomandat părților să apeleze la mediere, în vederea soluționării litigiului pe cale amiabilă, și nici procurorul sau avocatul apărării nu a solicitat instanței de judecată un termen pentru a se ajunge la împăcarea părților pe calea medierii. Părțile s-au împăcat în biroul judecătorului în lipsa părții vătămate, aceasta din urmă înaintînd anterior o cerere de împăcare.

STUDIUL DE CAZ NR. 2

Ședința de judecată a avut loc în biroul judecătorului, și a început cu o întârziere de 15 minute față de timpul stabilit. În ședință, în afară de judecător, procuror, grefier, au mai participat: inculpatul adult X, inculpatul minor Y, reprezentat de către asistentul social de la primărie, deoarece mama acestuia nu a putut participa din motive de sănătate, doi avocați ce acordă asistență juridică garantată de stat și partea vătămată. În baza observării, se pare că o altă parte vătămată care inițial s-a prezentat la ședințele de judecată stabilite anterior, pe parcurs a încetat să se mai prezinte în judecată după mai multe amînări repetate.

Participanților nu li s-a asigurat un confort elementar, astfel în biroul judecătorului s-au înghețat 10 persoane. Inculpații au fost nevoiți, atunci cînd nu erau audiați, să stea în picioare întrucît nu erau scaune. Ușa de la birou a rămas deschisă pe parcursul întregii ședințe, care deseori era întreruptă de convorbirile telefonice ale grefierii judecătorului vecin care nu avea proces și de alte momente de sustragere: persoane care intrau cu diferite probleme.

Ședința s-a desfășurat în două limbi alternativ – în limba de stat și în limba rusă – fără a se asigura traducerea pe parcursul întregii ședințe, astfel încît inculpatul X, care avea nevoie de traducere, să poată urmări mersul acesteia.

Cînd s-a ajuns la etapa deliberării, părțile au părăsit biroul să aștepte în coridor, în timp ce judecătorul delibera, minorul a fost intimidat verbal de partea vătămată.

STUDIUL DE CAZ NR. 3

Ședința de judecată a avut loc în sala de judecată. În ședință, în afară de judecător, pro-

curor, grefier, au mai participat: minorii inculpați X și Z, reprezentanții legali ai acestora, avocații inculpaților minori, o parte vătămată adult și o parte vătămată minor, împreună cu reprezentantul acestuia, pedagogul, traducătorul, polițiștii din escortă.

Ședința a început cu întârziere semnificativă de peste o oră. Întârzierea a fost cauzată de faptul că minorul X, aflat în stare de arest, a fost adus foarte greu de către polițiștii din escortă. În continuare acest lucru a prezentat dificultate deoarece ședința care a avut loc la data de 14.12.2010, începînd cu o întârziere de peste o oră, a durat aproximativ o oră, după care judecătorul a amînat pronunțarea sentinței pentru data de 16.12.2010. Inculpatul minor aflat în stare de arest a fost condamnat cu suspendarea condiționată a executării pedepsei și a fost eliberat după ședința de judecată.

Deși la audierea inculpaților minori și a victimei minor a participat pedagogul, prezența acestuia era mai mult decît formală. La ședință nu a fost psihologul, deși acest lucru era necesar. Reprezentantul legal al victimei minor a declarat că altercația avută cu unul din cei doi inculpați minori i-a afectat foarte mult viața personală și siguranța, copilul evită să mai iasă din casă neînsoțit de teamă să nu fie din nou agresat. Reprezentantul legal al victimei minor s-a declarat nemulțumit de atmosfera de la ședința de judecată, care a fost destul de degajată.

STUDIUL DE CAZ NR. 4

Ședința, desfășurată în biroul judecătorului, a început la timpul stabilit. În ședință, în afară de judecător, procuror, grefier, au mai participat: minorul învinuit, reprezentantul legal de la primărie, avocatul minorului și traducătorul. Partea vătămată nu a fost prezentă la ședința de judecată, fiind încheiat un acord de recunoaștere a vinovăției.

La ședință nu a luat parte nici pedagogul, nici psihologul, deși la audierea bănuțului, învinuitului, inculpatului minor participarea pedagogului sau a psihologului este obligatorie. Părinții minorului nu cunosc faptul că copilul lor a săvîrșit infracțiunea dată, fiind citat un reprezentant legal de la primărie. Minorul este originar din r-nul Glodeni, iar în mun. Bălți își făcea studiile. Minorul a fost pedepsit cu 180 de ore muncă neremunerată în folosul comunității, deși era posibil să fie încetat procesul penal în privința minorului, dispusă liberarea de răspundere penală și aplicate măsuri de constrîngere cu caracter educativ, cu atît mai mult cu cît minorul nu are antecedente penale și este la prima abatere penală. La dosar nu era anexat referatul de evaluare psihosocială.

STUDIUL DE CAZ NR. 5

Cele 2 ședințe de judecată au avut loc în sala de judecată, cu o întârziere de 15-20 de minute față de timpul stabilit; prima ședință din cauza că atît procurorul, cît și avocatul au întîrziat, cea de-a doua – din cauza că judecătorul avea o altă ședință.

În ședință, în afară de judecător, procuror, grefier, au mai participat: minorul învinuit, mama minorului, avocatul minorului, pedagogul din cadrul instanței. Pe parcursul primei ședințe procurorul de trei ori a răspuns la apelurile telefonice, acest fapt provocînd momente de sus-

tragere pentru participanții la proces, judecătorul fiind nevoit să-i facă observații. Dezbatările și pronunțarea sentinței au fost stabilite pentru a doua zi, ca să nu se suprapună cu ședințe ce urmau.

Minorul provine dintr-o familie monoparentală cu 7 copii, tatăl acestuia a decedat. Starea materială a familiei este grea. Minorul are doar 3 clase finalizate, fiind nevoit de la vîrstă fragedă să lucreze ocazional pe la oamenii din sat ca să contribuie la întreținerea familiei, deoarece mama nu reușește singură să-i crească. În satul în care locuiește minorul nu este școală. Frații și surorile minorului de asemenea au cîte 2-3 clase, doar unul din cei 7 copii a terminat 9 clase pentru că a stat la o școală-internat. Minorul nu are antecedente penale, nu stă la evidență nici la secția de poliție, nici la Comisia pentru minori. Este la prima abatere. Procesul penal a încetat în privința minorului, a fost dispusă liberarea de răspundere penală și aplicată încredințarea minorului pentru supraveghere mamei ca măsură de constrîngere cu caracter educativ. La dosar nu era anexat referatul de evaluare psihosocială, deși prezența acestuia ar fi fost utilă, lucru menționat de către judecător.

STUDIUL DE CAZ NR. 6

Ședința a avut loc în biroul judecătorului cu întârziere față de timpul stabilit, deoarece sala de judecată nu era liberă. Astfel, participanților nu li s-a asigurat un confort elementar, în biroul judecătorului s-au înghesuit 15 persoane: 2 inculpați minori, reprezentanții legali ai acestora, avocații acestora, 2 minori – parte vătămată, reprezentanții legali ai acestora, psihologul IRP, procurorul, grefierul, judecătorul și monitorul. Atît minorii învinuiți, cît și părțile vătămate minori au fost nevoiți, atunci cînd nu erau audiați, să stea în picioare deoarece nu erau scaune suficiente.

În cadrul ședinței partea vătămată minor D. l-a iertat doar pe unul din cei 2 învinuiți minori. Deși era posibil de deferit cauza la mediere, implicarea mediatorilor nu a fost solicitată. Nici judecătorul nu a recomandat părților să apeleze la mediere, în vederea soluționării litigiului pe cale amiabilă, și nici procurorul sau avocatul apărării nu a solicitat instanței de judecată un termen pentru a se ajunge la împăcarea părților pe calea medierii. Pe parcursul ședinței judecătorul a făcut o pauză de 10 minute, recomandînd părților să mai discute referitor la posibilitatea de a se împăca. Discuția a avut loc pe holul judecătoreiei, partea vătămată minor fiind manipulată și presată de partea apărării.

STUDIUL DE CAZ NR. 7

În cadrul ședințelor de judecată martorul minor A. a declarat că a fost determinat prin amenințări și presiuni de către colaboratorii de poliție să conlucreze cu ei, în vederea transmiterii substanțelor narcotice minorului R., pentru ca aceste substanțe să fie depistate la acesta din urmă. Astfel colaboratorii de poliție urmau să obțină indici în activitatea profesională. Același martor minor a fost impus de colaboratorii de poliție să dea declarații false în cadrul urmăririi penale. În

ședința de judecată judecătorul a dispus efectuarea expertizei, aceasta fiind solicitată de către procuror, deoarece există dubii în privința declarațiilor făcute de minor.

Un alt martor minor care a văzut cele întâmplate nici nu a fost audiat în calitate de martor în cadrul urmăririi penale, acesta fiind citat să facă declarații în instanță. La audierea martorului minor, asupra acestuia s-au efectuat presiuni din partea apărării, judecătorul a luat măsuri ca acest lucru să nu se mai întâmple, minorul fiind asistat în acest sens de către psihologul IRP. Atât pedagogul, cât și psihologul invitați în proces văd pentru prima dată copiii care figurează în calitate de matori și concluziile expuse de ei sînt mai mult decît formale.

STUDIUL DE CAZ NR. 8

Deși a fost posibil de deferit cauza la mediere, paguba materială nerestituită fiind foarte mică (în valoare de 100 lei), implicarea mediatorilor nu a fost solicitată.

Părțile s-au împăcat pe holul judecătoriei, partea vătămată fiind ajutată să scrie cererea de împăcare de către avocații inculpaților.

V. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

CONCLUZII

1. Prevederile legislației în vigoare din Republica Moldova privind reacția la delincvența juvenilă și judecarea cauzelor cu implicarea copiilor sînt în mare parte armonizate cu standardele internaționale în domeniu. Totuși, practicile cotidiene de implementare a legislației demonstrează anumite deficiențe. Astfel, în Republica Moldova nu există un sistem specializat de instanțe judecătorești care să răspundă necesităților specifice ale copiilor. Administrarea justiției în privința copiilor este divizată între mai multe organe administrative și judiciare, fără a exista o coordonare reală a eforturilor, ceea ce împiedică funcționarea eficientă a acestui sistem. Actualmente, sistemul de justiție nu are capacitatea de a satisface necesitățile speciale ale copiilor victime sau martori ai unor infracțiuni. Nu există o bază unică de date și informații în domeniul justiției pentru copii.
2. Majoritatea covârșitoare a infracțiunilor este comisă de minori care nu beneficiază de un mediu familial și social adecvat, nu frecventează o instituție de învățămînt, nu au un loc de muncă și nu sînt susținuți prin măsuri educative de către părinți, tutori sau reprezentanți ai serviciilor sociale. Riscul de a comite o infracțiune este favorizat în special de neglijare, violență domestică, abandon, muncă în stradă, abuz de droguri, prostituție și trafic, fapt confirmat și prin datele statistice prezentate în raport. Mulți angajați din domeniu nu cunosc prevederile actelor și standardelor internaționale în privința administrării justiției pentru minori, inclusiv principiile justiției restaurative și alternativele extrajudiciare.
3. Societatea conștientizează defectuos efectele negative pe care le poate avea asupra copilului contactul dur cu organele de drept și aplicarea unor pedepse severe. Ca rezultat, opinia publică generală pledează pentru sancționarea dură a copiilor aflați în contact cu legea, drept mijloc principal al reabilitării lor, tinzînd să stigmatizeze această categorie de copii.
4. În urma procesului de monitorizare a ședințelor de judecată cu implicarea minorilor, totuși, în general, se constată o atitudine de respect față de cerințele speciale înaintate judecării cauzelor privind copiii. Referitor la anumite aspecte (cum ar fi, de exemplu, folosirea cuvintelor ce stigmatizează), nu au fost depistate niciun fel de încălcări. În ce privește alte aspecte, au fost constatate devieri de la normele stabilite.
5. Încălcările drepturilor copiilor, constatate în cadrul monitorizării, au diferite cauze. O grupă ar ține de cauze obiective (de exemplu, lipsa unor încăperi speciale pentru martorii minori), altă grupă de cauze ține de existența unei atitudini neglijente generate de neînțelegerea importanței unor prevederi privind drepturile copiilor (de exemplu, importanța dejudiciarizării, respectării demnității copiilor, importanța participării unui

pedagog/psiholog etc.), iar o a treia grupă ține de încălcarea premeditată a unor prevederi legale (de exemplu, neinformarea reprezentantului legal despre procesul penal în privința copilului).

6. În cadrul instanțelor nu se reușește realizarea pe deplin a principiului fundamental de participare plenară a copiilor în proceduri. Minorii care ajung pentru prima dată în instanță de cele mai multe ori nu înțeleg ce se petrece sau ce se discută în instanță și ce urmează să se întâmple cu ei. În multe cazuri, judecătorii solicită ca inculpații minori, părțile vătămate să facă declarații scurte și laconice.
7. Organizarea proceselor de judecată nu oferă copiilor o protecție contra intimidărilor din partea altor participanți la proces. În cadrul monitorizării au fost constatate cazuri de intimidare atât în sala de ședințe, cât și pe hol în timp ce participanții așteptau să intre în sala de judecată.
8. Examinarea cauzelor în instanță încă nu corespunde tuturor exigențelor privind protecția vieții private. Identitatea copiilor care participă în procese poate fi ușor stabilită sau chiar este făcută publică în direct, iar cerința potrivit căreia ședințele de judecată în privința copiilor în conflict cu legea trebuie să fie, de regulă, închise nu este respectată.
9. Amînările ședințelor de judecată sînt mai degrabă o regulă, decît o excepție. În toate cazurile în care hotărîrea nu este luată într-o singură ședință, au loc amînări ale ședințelor.
10. Sînt relativ multe cazuri în care cauza se soluționează într-o singură ședință, dar examinarea durează luni, deoarece ședințele planificate se amînă. În așa fel, procesele de judecată au o durată mai mare nu atît datorită complexității cauzelor, cît amînărilor frecvente.
11. Motivele amînărilor variază considerabil, dar în majoritatea cazurilor acestea țin de absența unui participant important al procesului (inculpat, reprezentant legal, procuror, avocat, parte vătămată). Pe de altă parte, amînarea ședințelor creează un cerc vicios, deoarece în unele situații chiar dacă inițial martorii sau părțile vătămate se prezintă la ședințele de judecată stabilite anterior, pe parcurs, după mai multe amînări repetate, încetează să mai vină.
12. Există o practică de amînare a ședințelor pe un termen destul de îndelungat. Atunci cînd cauza nu se soluționează într-o ședință, șansele ca ea să fie soluționată în termen de pînă la o lună de zile sînt mici. În mai multe cazuri s-a constatat că dezbaterile și pronunțarea sentinței au fost stabilite pentru o altă zi, pentru a nu se suprapune cu alte ședințe care urmau în continuare. Această situație nu numai că duce la tergiversarea procesului, dar uneori și la alte încălcări grave ale drepturilor copilului.
13. Multe ședințe de judecată sînt afectate de întîrzieri cauzate de lipsa de punctualitate a părților. Numărul mare de întîrzieri ale participanților la ședințele de judecată conduce la tensionarea relațiilor nemijlocit în ședința de judecată.
14. Foarte multe ședințe au loc în birourile judecătorilor. Întrucît acestea nu dispun de condițiile necesare, apar dificultăți în desfășurarea ședințelor și chiar situații în care

drepturile copilului sînt încălcate.

15. Căile de atac nu se folosesc întotdeauna pentru protejarea drepturilor copiilor. Astfel, numai în 2% din cauzele în care a fost disponibilă informația s-a constatat atacarea sentinței. Chiar dacă soluțiile în cazurile copiilor sînt relativ blînde, folosirea atît de limitată a căilor de atac pune în gardă și fenomenul necesită a fi studiat mai în detaliu.
16. Reprezentanții legali de multe ori nu oferă copiilor sprijinul necesar în cadrul ședințelor de judecată.
17. Marea majoritate a avocaților care au calitatea de apărători ai copiilor în conflict cu legea sunt avocați care acordă asistență juridică garantată de stat. Dacă această proporție este valabilă pentru toate cauzele penale, devine evidentă importanța instruirii avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat în domeniul apărării copiilor sau chiar specializarea acestora.
18. În general participanții sînt informați de către organele de drept despre posibilitatea împăcării, care reprezintă o alternativă importantă pentru procesul penal. Totodată, există cazuri cînd aceștia nu sînt informați despre o atare posibilitate. În același timp, se pare că părțile nu sînt informate deloc despre posibilitatea apelării la mediere. Cu toate acestea, în cursul monitorizării s-a constatat că medierea ar prezenta avantaje față de simpla împăcare.
19. Într-un număr foarte limitat de cazuri a fost posibilă aplicarea liberării de răspundere penală a minorilor. Acesta poate fi un indicator pozitiv care semnalează că procurorul se folosește de acest drept discreționar și astfel de dosare nu ajung în instanță.
20. Chiar dacă legea prevede un set destul de larg de măsuri preventive, aproape în 96% din cauze s-a folosit obligarea de a nu părăsi localitatea. Asemenea măsură preventivă specifică minorilor cum ar fi transmiterea copilului sub supravegherea părinților sau altele de acest gen nu s-au aplicat.
21. În toate cazurile s-a aplicat o măsură preventivă. Nu este clar dacă aceasta era necesară de fiecare dată sau măsurile preventive sînt aplicate în mod automat din obișnuință.
22. Cerința legislației de a întocmi în mod obligatoriu referate presentențiale în cauzele cu minori deocamdată nu este respectată în totalitate. Pe de altă parte, în unele cazuri, chiar și atunci cînd se întocmesc referate presentențiale, acestea nu au rolul preconizat.
23. Organele de drept nu conștientizează pe deplin cerințele formulate în ceea ce privește protecția copilului de revictimizare. Nu au fost constatate cazuri în care s-au întreprins măsuri pentru a limita contactul copilului victimă sau martor cu persoana acuzată. În acest sens, nu s-a constatat niciun caz de folosire a procedurilor prevăzute de art. 109 și 110 din CP.
24. Participarea pedagogului sau a psihologului este o formalitate. Probabil și din acest motiv, în pofida cerinței legale, uneori aceștia nici nu participă la audierile copiilor.

25. Nu în toate cazurile în care este necesar interpretul participă la ședințe. Traducerea sumară se efectuează, practic, de către subiecții oficiali ai procesului. O altă situație întâlnită relativ des este desfășurarea ședințelor în două limbi alternativ – în limba de stat și în limba rusă.

RECOMANDĂRI

1. Elaborarea unui plan de acțiuni pentru implementarea unor standarde mai înalte în domeniul justiției pentru copii.
2. Instruirea profesioniștilor în ceea ce privește prevederile legale care riscă să fie considerate formale sau care îngreuiază procesul, dar, de fapt, sînt importante pentru asigurarea interesului superior al copilului.
3. Stabilirea unui cadru legal și instituțional, care ar promova informarea copiilor victimă (și, după caz, a copiilor martori) în ceea ce privește rolul lor, modul de desfășurare a procesului și derularea cauzei.
4. Crearea protocoalelor de familiarizare a copiilor martori cu procesul penal și modul în care aceștia urmează să facă declarații în instanță.
5. Stabilirea practicii conform căreia instanțele să motiveze publicitatea ședințelor de judecată în privința minorilor. Acestea urmează să aibă loc numai în cazuri bine stabilite de lege și conform unei decizii în scris a instanței. Sentințele urmează a fi pronunțate în public în așa fel încît identitatea copilului să nu fie făcută cunoscută.
6. Instruirea judecătorilor în ceea ce privește recunoașterea și prevenirea intimidării, amenințărilor copiilor martori sau victime, precum și în domeniul tehnicilor de comunicare.
7. Actualizarea listelor judecătorilor specializați pentru judecarea cauzelor penale privind copiii în conflict cu legea.
8. Consolidarea colaborării instanțelor de judecată cu administrația publică locală și centrele comunitare în vederea delegării permanente a psihologilor și a altor specialiști care ar participa la ședințele de judecată.
9. Asigurarea funcționalității eficiente a mecanismelor și categoriilor de servicii necesare implementării conceptului de justiție pentru copii (mediere, probațiune, asistență juridică garantată de stat, servicii comunitare și mecanism de deferire a cauzelor către servicii comunitare etc.).
10. Reglementarea procedurii în așa fel încît contactul direct al victimei sau martorului minor să fie evitat cît de mult posibil. Încurajarea organelor de urmărire să folosească procedura de audiere în fața judecătorului de instrucție pentru cauzele în care riscul de revictimizare, ca urmare a declarațiilor repetate, este mare, iar a instanțelor să repartizeze săli speciale de așteptare.

11. Încurajarea solicitării și utilizării referatelor prezentențiale pentru toate cauzele în care sînt implicați minorii.
12. Specializarea psihologilor pentru cauzele cu implicarea copiilor și crearea unui mecanism de participare a psihologilor în toate ședințele de judecată pe caz.
13. Efectuarea modificărilor legislative în materia procesual-penală sub aspectul definitivării atribuțiilor și competențelor pedagogului și psihologului în parte, în vederea unei asistențe mai eficiente pentru fiecare caz a copiilor implicați în sistemul de justiție penală.
14. Dezvoltarea unor programe de intervenție psihologică primară, orientate spre respectarea interesului superior al copilului, familiei și societății în ansamblu.
15. Formarea unei instanțe specializate de judecare a cauzelor cu implicarea copiilor, dotarea acestora cu sediu și acordarea facilităților necesare, conforme standardelor și practicilor internaționale în domeniu, inclusiv sală de lucru a psihologului, de desfășurare a medierii.
16. Modificarea art. 481 alin.(1) Cod de Procedură Penală prin introducerea posibilității de audiere a copilului martor cu aplicarea modalităților special prevăzute în art. 110 CPP.
17. Promovarea informării mai largi a copiilor implicați într-un proces penal, în calitate de bănuît/învinuit/inculpat sau victimă/parte vătămată, cu privire la instituția împăcării părților și a consecințelor care rezultă din aceasta. Dezvoltarea mecanismului de apelare la serviciile unui mediator.
18. Ridicarea nivelului operativității acțiunilor organelor de poliție îndreptate spre aducerea silită a inculpatului, evitîndu-se astfel tergiversarea procesului penal.
19. Promovarea desfășurării ședințelor în sălile special amenajate pentru aceasta.
20. Promovarea unei politici de verticală în domeniul justiției juvenile, prin instruirea procurorilor în spiritul corect al unui sistem de justiție juvenilă de către procurorii ierarhic superiori, astfel încît procurorii care exercită urmărirea penală să îndeplinească instrucțiunile acestora și să respecte drepturile copilului.
21. Îndepărtarea maxim posibilă a organelor de poliție de la efectuarea actelor procesuale în dosarele cu copiii.
22. Desfășurarea unei/unor activități ample de monitorizare a cauzelor penale cu implicarea copiilor nu doar la etapa de judecare a cauzelor, ci și la cea de urmărire penală.
23. Reglementarea mai detaliată a statutului pedagogului și psihologului în cadrul procesului penal.
24. Crearea unor mecanisme de intervenție a asistenței sociale din momentul intrării copilului în vizorul justiției.
25. Profesionalizarea reprezentanților organelor de drept care lucrează cu copiii aflați în conflict cu legea și educarea spiritului de tratare a copiilor nu ca fiind infractori, ci persoane care au comis greșeli.

26. Consolidarea parteneriatelor locale ale instanțelor de judecată, organelor procuraturii, organelor afacerilor interne, serviciului de probațiune, organelor administrației publice locale și serviciilor din comunitate, asociațiilor societății civile în vederea implementării programelor comunitare de tratament al delincvenței juvenile.
27. Elaborarea și implementarea unor programe speciale de protecție a minorilor victime ale infracțiunilor, cu considerarea unor programe specifice, ținând cont de genul beneficiarului.
28. Cercetarea și evaluarea permanentă a sistemului de administrare a justiției pentru copii, astfel încât să fie adunate și analizate datele și informațiile pertinente de care este nevoie pentru a asigura adaptabilitatea sistemului la necesitățile și interesele copiilor aflați în conflict cu legea, victimelor infracțiunii și a comunității, în general.
29. Evaluarea și analiza eficacității pe care o pot avea pe termen lung unele sisteme recent dezvoltate în materie de delincvență juvenilă, cum ar fi justiția reparativă.